

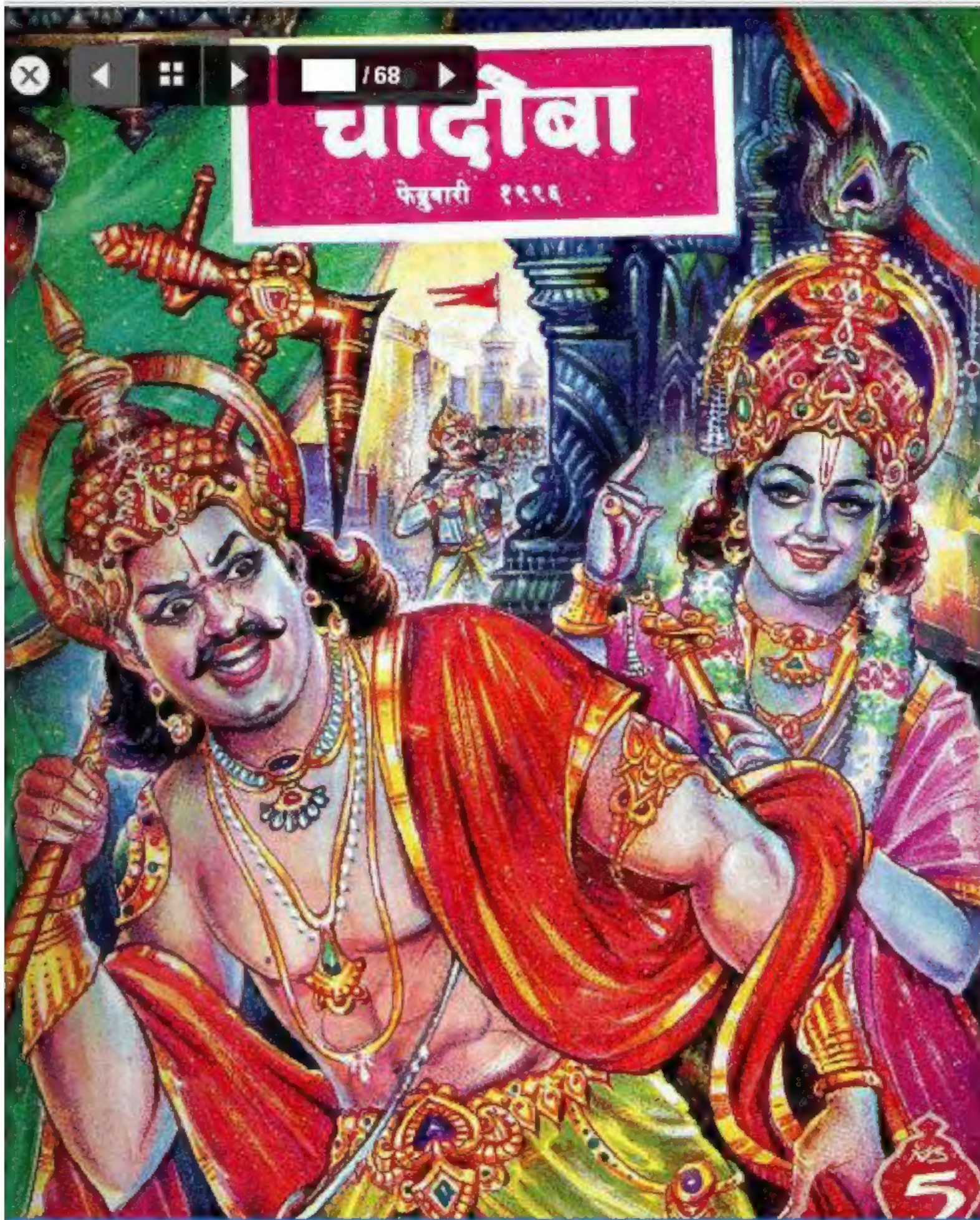

/ 68

चादोबा

फेब्रुवारी १९९६

₹ 5

चांदोबा

भारताचे प्राचीन व आधुनिक जैन व दर्ममहा कथांच्या माध्यमात
प्रकाशात आणणारे मुलांचे मासिक.

याच्या चित्रकले १४ सुद्धात पुराणातील गोष्टी, संतकथा,
ऐतिहासिक घटना महापुरुषांचे जीवन-दर्शन, आजच्या
रचनात्मक कथा व जीवनमाध्यक ज्ञान इत्यादि विविध
माहिती प्रकाशित होते.

चांदोबा ११ भागात प्रसिद्ध होते आणि जगात संस्कृत व मध्ये सुद्धा.

महर्षी रामचंद्र माहितीसाठी जगातील दस्तावेज विद्या :

इंग्लिश एजन्सीज, १८८, एन्. एस्. के. मार्ग, मद्रास-६०००२६

विश्व समाचार

संयुक्त राष्ट्र संघाचा सुवर्ण-महोत्सव

संयुक्त राष्ट्र संघाचे कार्यलय न्यूयॉर्क मध्ये आहे. जेल्या
आण्टोनर माहितीत संघाचा सुवर्ण-महोत्सव मोठ्या
यात्राप्रकारात साजरा झाला. पन्नास वर्षे पूर्ण झाल्याच्या
संघाच्या या स्वर्ण-वर्षातील उत्सवात सुमारे १८० राष्ट्रांनी
भाग घेतला, यावेळी अनेक देशांचे प्रधानमंत्री, राष्ट्राध्यक्ष
न प्रमुख सरकारी अधिकारी उपस्थित होते.

२२ ऑक्टोबर रोजी अमेरिकेचे अध्यक्ष जॉन फिन्लेन,
रशियाचे अध्यक्ष बोरोस एल्टिन, क्यूबाचे अध्यक्ष फिदेल
क्रास्त्रो, पॅलेस्टाईनचे नेता मासर अफात इ. नेत्यांनी
संमेलनात भाग घेऊन आपापले विचार प्रकट केले. ता.
२३ रोजी फ्रान्सचे अध्यक्ष जॅक्स बिटाक, ब्रिटनचे प्रधान
मंत्री जॉन मेजर यांची व्याख्याने झाली. तिसऱ्या दिवशी
आजल्या भारताचे प्रधानमंत्री श्री. पी. व्ही. नरसिंहराव
यांनी राष्ट्र-संघाच्या अधिवेशनात आपले विचार मांडले.
एकूण १८५ देशांनी महोत्सवात लिखात-प्रदर्शन केले.
प्रत्येक वक्त्याला पाच मिनिटांचा वेळ दिला गेला होता.

१९१४ ते १८ मध्ये झालेल्या विश्व-युद्धातूनच त्या
वेळच्या प्रमुख राष्ट्रांच्या नेत्यांनी एकत्र येऊन जगातील
अनेक राष्ट्रांचा एक संघ स्थापन केला. पुन्हा असे विश्व-
युद्ध होऊ नये हा त्यामागील उद्देश होता. पण हा उद्देश
साव सफल झाला नाही. सन १९३९ मध्ये दुसऱ्या विश्व-
युद्धाचा प्रारंभ झाला.

सतत पाच वर्षे झालेल्या या युद्धात लाखो सैनिक
मारेले गेले. अशी भयंकर परिस्थिती पुन्हा उत्पन्न होऊ
नये, भावी पिढ्यांचे असल्या युद्धापासून संरक्षण व्हावे
अशा उद्देशाने २६ जून १९४५ रोजी संयुक्त राष्ट्र-संघाची
स्थापना झाली. सार्वत्रिक स्वरूपाचे असे भलेल्या संघाच्या
पहिण्या अधिवेशनात पन्नास राष्ट्रांच्या नेत्यांनी भाग
घेतला व त्यात त्याच झालेल्या यु.एन्. चार्टरवर स्वाक्षेच्या

वेळ्या, स्वाक्षरी करणारात आपला देशही एक होता.
स्वीडनचे शिक्षिली यांची संयुक्त राष्ट्र-संघाचे प्रथम सचिव
अभूणून निवडणूक झाली.

जगातील काही देशात, विशेषतः व्हिएतनाम,
कॅमबोडिया, कोरिया, क्यूबा, गुयाना, व्हिएतनाम, जेरुजेलम
व त्याचि वेशात युद्धे होत राहिली, तरी पण संयुक्त राष्ट्र-
संघ स्थापल्या उद्देशा-धर्मास यशस्वी झाला न सतने आपले
अस्तित्व टिकवून धरले असे म्हणायला शकत नाही.

वेळील राजनैतिक समस्या सोडविणे हे राष्ट्र-संघाचे
काम नाही. संघाने अन्य विविध प्रकारच्या समस्या ही
होताऱ्याच्या. त्याने संयुक्त राष्ट्र संघ बालक-निधि
(युनिसेफ), शिक्षण, विज्ञान व सांस्कृतिक संस्था
(युनेस्को), विश्व आरोग्य संस्था, अंतरराष्ट्रीय श्रमिक
संस्था, विश्व-न्यायालय इत्यादि संस्थांची स्थापना करून
आपले ध्येय साधण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला.
निराश्रित लोकात या संस्था उत्तम कार्य करीत आहेत.

संयुक्त राष्ट्र-संघाने दुसरे प्रधान सचिव हेमार्क जोरुव
म्हणाले - "संयुक्त राष्ट्र-संघाचा जन्म आम्हाला स्वर्गात
घेऊन जाण्यासाठी नव्हे, तर आम्ही तळात बाळून पडू
नये यसाठी झाला !" स्वर्ण-जयंतीच्या वेळचे सचिव
मुद्रोस घाली महोत्सवात भाग घेणाऱ्या ज्येष्ठ नेत्यांना
उद्देशून म्हणाले - "मी आपलास आपल्यावर घरात
आम्हाला देत आहे. शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी प्रयत्न
करणान्या आगतिक प्रजेच्या मनावर मी आपले सचिव
स्वागत करतो."

संयुक्त राष्ट्रसंघाने

अतिउदात्त व महान ध्येय
सिद्ध व्हावे यासाठी तरुण
नेत्यांचे सहकार्य अत्यंत
आवश्यक आहे. यासाठी
जगात शांति स्थापन
होईल व सर्व राष्ट्रांचा
बहुमुखी विकास होईल.

वाघाने धडवून आणलेला विवाह

शशिधर हा मणिपुरचा राजा होता. शिकार हा त्याचा जणू सहावा प्राणच होता.

असाच एकदा तो काही शिपायांना बरोबर घेऊन, रथात बसून शिकारी साठी जंगलाकडे निघाला. दुपारपर्यंत त्यांनी शिकार केली. नंतर तो आपल्या परिवारासह एका झाडाखाली बसून, आराम करू लागला. तेव्हा अचानकच एका वाघिणीने त्याच्यावर हल्ला चढवला, पण शशिधरने प्रसंगावधान राखून किजेच्या वेगाने तो रोखला. आपली तलवार म्यानातून धुपसून वाघिणीचे डोकेच उडवले. सर्वांनी मनोमन राजाच्या धैर्याची प्रशंसा केली. इतक्यात जवळच्या झुडूपाला हलचाल जाणवली.

वाघिणीच्या रक्ताने माखलेली तलवार तशीच हातात धेऊन राजा शशिधर सावधपणे त्या झुडुपाकडे पाहू लागला. इतक्यात वाघिणीचे एक पिल्लू बाहेर आले अन्

शिपायांकडे पळत हळूहळू गुरगुरू लागले. एक महिन्याचेही नव्हते ते पिल्लू अजून !

पुढे येऊन ते वाघिणीभोवती फिरत कुरकुरू लागले, त्याची ती दयनीय अवस्था पाहून शशिधरचे मन गलबलू लागले. हळूच पिल्लामागे जाऊन त्याने ते पकडले, पण पिल्लू रागावून आपल्या छोट्या छोट्या पंजांनी राजाचा हात ओरबाडू लागले.

त्याच्या डोक्यावर प्रेमाने धोपटत शशिधर म्हणाला, "हा चुप, सुगी-सुगी! अरे स्वतःचा प्राण वाचवण्यासाठीच मला तुझ्या आईला मारावं लागलं रे ! पण तुला असा छान संभाळीन बघ मी !"

वाघिणीचे पिल्लू पाहून राणी गिरिजादेवी शशिधरला म्हणाली, "नाह, हे पिल्लू मोठे झाले की, एखादे वेळी, आपल्याबाच धोकादायक होईल !"

एक जोरदार सुस्कारा सोडत शशिधर

म्हणाला, "बिघाऱ्याला आई जुरली नाहीय. माझ्याच हातांनी मारली मी तिला. बाला पाळण्यासाठीच तर आणलाय मी इथे. माझी खात्री आहे, की हा माणसात बाढला, तर त्याच्या स्वभावातलं क्रौर्य नाहीसं होईल. तसं न झालं, तर देखू की सोडून त्याला जंगलात !"

त्या दिवसापासून राजाने त्या पिल्लाला दूध पावायला सुरुवात केली. महिन्याभरात ते एकाद्या पाळीव जनावरा सारखे वागू लागले. एकाद्या मांजरासारखे ते पायात घोटोळे. खुद्द राणीच्याच मांडीवर झोपी जाई.

वर्षाचे होईपर्यंत ते चांगलेच मोठे झाले. आता त्याला कोणी पिल्लू म्हणणे शक्य नव्हते. पूर्ण वाडीचा वाघ दिसू लागला तो. पिवळ्या, जुदी रंगाच्या त्याच्या अंगावर सर्वत्र काळेभोर चमकदार पट्टे अडले. तो मांसही वाजू लागला. परन्तु तरीही त्याने कोणत्याही माणसाला किंवा अंतःपुरातल्या कोणत्याही प्राण्याला कमलाही त्रास दिला नाही.

तंतर अचानक एकदा या वाघाच्या अंगावर कमलासा व्रण बुभालून आला. आठवडाभरात तो व्रण चांगला तळहालाएवढा दिसू लागला. पशुवैद्याने त्याची परीक्षा केली व म्हटले, "महाराज, असे व्रण जनावरांच्या अंगावर खुपदा झुटतात. साध्यासुध्या औषधाने हा बरा नाही होणार. यासाठी एक लेप तयार करायला हवा. लेपासाठी बारा प्रकारच्या मूळ्या लागतात. त्यातलं एक बीषध माझ्याजवळ

नाहीय. त्याचं नाव आहे 'सिंदूर सुधा पुष्प'. या फुलाचा रंग पिवळा असतो, रोप गजभर भुंजीचं असतं. वर्षातून एकदाच रोपावर फुलं नागतात. मी असं ऐकलंय की हे रोप रत्न-पुरीचे महाराज आनन्दवर्धन यांच्या महाला मोगच्या बगीचात आहे."

आनन्दवर्धनचे नाव ऐकताच राजा शशिधरचा चेहरा एकदम कोधाने साल झाला. वीसेक वर्षांपूर्वी बडलेल्या एका घटनेची त्यांना आठवण झाली.

त्यावेळी कांबनपूरीची युवराज्ञी मदनमंजरीच्या स्वयंवराची तयारी चालू होती. तिच्या पित्याचे नाव होते भूपालवर्मा. मदनमंजरीच्या अपूर्व लावण्याबद्दल अनेक

प्रेमा डबीर

राजपुत्र ऐकून होते. 'कदाचित् आपल्याच गळ्यात वरमाला घडेल' अशा विचाराने अनेक राजपुत्र स्वयंवरमंडपात हजर राहिले होते. राजा शशिधरही तेथे हजर होता. तसा तर त्याचा एक विवाह अगोदरच झालेला होता. पण या स्वयंवरासाठी एक रहस्य होते. रत्नपुरीचा राजा आनन्दवर्धन व मदनमंजरी एकमेकांकडे आकर्षित झालेले होते. आपसात त्यांचे खूप प्रेम होते. परन्तु घराण्याच्या विवाजाप्रमाणे स्वयंवर आवश्यक होते म्हणून केवळ देखाव्यासाठी भूषालवर्माने हे स्वयंवर मांडले होते.

यामुळे उत्पन्न झाले असे वडले की, मदनमंजरीने मंडपात बसलेल्या कोणाही

राजकुमाराकडे दृष्टीही न टाकता सगळ्या आनन्दवर्धनजवळ जाऊन त्याच्या गळ्यात गळ घातली.

शशिधर त्यावेळी आनन्दवर्धनच्या शेजारीच बसलेला होता. गळ्यात माळ पडल्याबरोबर आपल्या मिश्रीवर ताव घेत, तिरप्या नजरेने शशिधरकडे तुच्छतेने पहात आनन्दवर्धनने विचारले, "पाहिला स्वयंवर-स्पर्धेतील माझा विजय?"

मदनमंजरीने आपल्याला न बघताबद्दल शशिधरला वाईट तर वाढले होतेच, अन् वर आता आनन्दवर्धनच्या या शब्दांनी त्याच्या जखमेवर मीठ चोळले !

मणिपुरी व रत्नपुरी ही दोन्ही शेजारी राब्ये होती. सहाजिकच सीमेच्या प्रश्नावरून त्यांच्यात वाद होते व त्यावरून शत्रुत्वही होते आपसात. आता या स्वयंवरामुळे एक राजा संतुष्ट होता, तर दुसरा बीषेने जळत होता.

या पार्श्वभूमीवर स्वयंवरमंडपात आनन्दवर्धनने अपमानास्पद शब्द बुद्धारताच शशिधर अटक्याने आसनावरून खाली उतरला व त्याने आपली तलवार म्हालाबाहेर ओपसली. तो त्पेधाने बोलला, "एका स्त्रीने निवड केली, म्हणून स्वतःला कोणी महावीर समजू नकोस. बड्गयुद्धात मला हरवून दाखव, तुला शक्य असेल तर !"

त्याच्या या बोलण्याने आनन्दवर्धनलाही त्वेष चढला. तो म्हणाला, "तुसतं बड्गयुद्ध

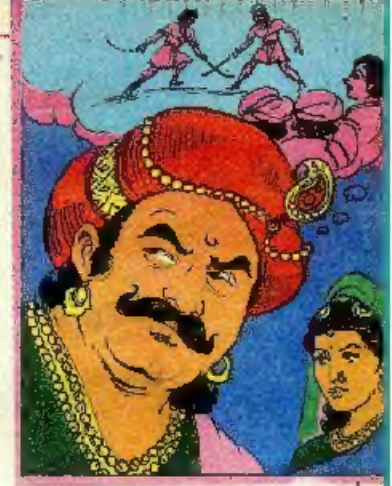
करून काय होणार? मोती हीपासाठीच आपला आपसात झगडा चाललाय न? या युद्धात आपल्या दोघात जी जिंकेल, त्याचं होईल मोतीदोप ! माझी ही अट मान्य असेल तर अगदी वात्ताच तयार आहे मी पुढाला !"

शशिधरने अट मान्य केली. 'बड्गयुद्धात आपली कोणीच बरोबरी करू शकणार नाही' अशी त्याची खात्री होती. क्षणभरातच विवाहमंडपाचे तमरमंडपात रूपान्तर झाले.

दोघेही बराच वेळ लढले. हळूहळू आनन्दवर्धनची बाक्ती कमी होऊ लागली. शशिधरने ते ओळखले, आणि तो दुप्पट झुत्साहाने तलवार चासवू लागला. आनन्दवर्धनने एका अगदी ओवघेण्या वारातून स्वतःचा कसावरी बचाव केला अन् झुलट त्या वाराने शशिधरच्या स्वतःच्याच अजुव्या हाताला जखम झाली. तलवार त्याच्या हातून गळून पडली.

आपल्याच तलवारीने जखमी झालेल्या शशिधरला आपला पराभव कबूल करावा लागला. शत्रूच्या सामर्थ्यामुळे नव्हे, तर आपल्या केवळ दुर्भाग्यामुळे पराजित झालेला शशिधर मनाने फारच क्षुब्ध झाला. त्या दिवसापासून त्याच्या मनात आनन्दवर्धन बद्दलची घृणा व द्वेष खदखदत राहिला.

पतीच्या मनात चालू असलेला संवर्ष राणी गिरिजादेवीने ताडला. ती म्हणाली, "नाथ,

ही हट्टाची, आग्रहाची वेळ नव्हे. आपल्याला काहीही करून आनन्द वर्धनच्या महाबागाच्या बगीच्यातून ते फूल मिळवायला हवं; वाघिणीच्या पिढ्याला पाचवायलाच हवं. बाला मरू न देणं हा आपला धर्म आहे. आपल्या प्रेमाची निशाणी बाहे ही."

क्षणभर विचार करून राजा म्हणाला, "रत्नपुरीवर आक्रमण करून, त्यांना हरवून आपण ते फूल मिळवले तर?"

"पण प्रभु, युद्धात जय किंवा पराजय हा दैवाधीन असतो असे म्हणतात. जन्म समजा युद्धात जय मिळाला, परन्तु दुर्मन्यावर राग असणाऱ्या आनन्दवर्धननं युद्ध सुरू

होण्यापूर्वीच ते झाड अुपटून टाकले तर? सिंदूरमुद्रापुष्प मग तुमच्या हाती येईलच, असं कशावरून म्हणता येईल? मग काय कराल तुम्ही? अन् शिवाय एका वाघासाठी दुसऱ्या देशावर हल्ला करणं, हे इतर सर्व राजांना हास्यास्पद नाही वाटणार? यामुळे कदाचित् तुमचे मित्रही शत्रू बनतील.” राणीने शशिधरला समजावायचा प्रयत्न केला.

“मग वाघाला कसं वाचवायचं हे तूच सांग न?” असहाय आवाजात राजाने विचारले.

गिरिजादेवी मधू आवाजात म्हणाली, “तुम्ही रागावणार नसात तर एक सांगावचंय. आपले युवराज दीप्तिशेखर आणि आनन्द वर्धनची कल्या चंदना बांचे एकमेकांवर प्रेम

आहे. आपली एकूण गंभीर परिस्थिती विचारात घेऊन मी कधी त्याची वाच्यता केली नाही. पण तुमचा त्यांना आशिर्वाद असेल, तर आपलं आत्ताचं हे कामही सोपं होईल पहा.”

पुन्हा एकदा चिडट शशिधर ठामपणे बोलला, “जापल्या शत्रुशी असलं नातं जोडणं अशक्य आहे ही अगदी काळ्या दगडावरची रेघ समज. माझ्या जिवात जीव असेतो हे नक्कीच होणं नाही !”

तरीही राणीने यात आपला पराभव मानला नाही, ती शान्त स्वरात राजाला म्हणाली, “प्रभु, वाघाचं रहस्याचं खरं नैसर्गिक ठिकाण म्हणजे जंगल. एक क्रूर जनावर आहे ते. पण माणसात राहून तोही एक गरीब प्राणी बनलाय. आपल्याजवळ राहून त्याने आपली नैसर्गिक प्रवृत्तीच बदलून टाकलीय. क्रूर जनावरातही असं अशक्यप्राय परिवर्तन होऊ शकत असेल, तर खुद्द आपल्यासारख्या समजदार माणसांना ते शक्य नाही होणार? आपण तर माणसं आहो. आपल्याला परमेश्वरानं ज्ञान दिलंय, बऱ्या बाईंदातला फरक समजण्याची शक्ति दिलीय. पाप काय, अन् पुण्य काय, हेही समजतं आपल्याला नं? याशिवाय तुम्ही तर खुद्द ‘राजा’ आहात, देशाचं अन् आपल्या प्रजेचे रक्षक आहात तुम्ही! मग विनाकारणच दुसऱ्यावर आक्रमण करणं, त्यांना मारून

टाकणं हे न्यायसंगत आहे का? त्यांच्याशी मैत्री स्थापन करू न शकणं हा आपल्यातल्या मानवतेचा लोप नव्हे? यात आपलीच पशुवृत्ती नाही दिसून येत? सरळ तोंडावर असं कडू बोललंलं तुम्हाला आवडलं नसेल कदाचित् ! क्षमा करा मला, तुम्ही जंगलात आपल्या या पाळीव वावाच्या आईला ठार केलं होतं, पण म्हणून काय त्यानं तुमचा सूड घ्यायचा प्रयत्न केला? एका वाघात जौ भ्रमावृद्धी आहे, तेवढीही तुमच्यात नाही. मला तर याचंच आश्चर्य वाटतंय अन् वाईटही वाटतंय त्याबद्दल.”

राणीच्या या बोलण्याचा राजाच्या मनावर फार परिणाम झाला. भाव्यासारखं बोचलं ते बोलणं त्याला. त्याने या गोष्टीचा नव्याने खोतवर विचार करायला सुरुवात केली. थोड्या वेळाने तो म्हणाला, “ठीक आहे. हा संबंध जोडायला आनन्दवर्धनची हरकत नसेल, तर माझीही संमती आहे या विवाहाला. पण आता अगोदर रत्नपुरीहून ते फूल मागवून आपल्या वाघावर इलाज करायला

हवा.” अन् त्याने रत्नपुरीला पाठवण्यासाठी एका दूताला बोलावून घेतले. इतक्यात दारामागे भुष्मा असणाऱ्या पशू-वैद्याला राणीने इशारा केला, तो आता पुढे आला अन् राजाला म्हणाला, “महाराज, मी चोटं सांगितलं होतं आपल्याला. वाघावर इलाज करण्यासाठी त्या फुलाची काहीही हरज नाहीय. माझ्याकडे असलेल्या पाळा-मुळांच्या साह्यानं मी त्याला बरा करू शकतो, आपल्या मनात बदल व्हावा, रत्नपुरी आणि मणिपुरी यांच्यात दूड संबंध प्रस्थापित व्हावेत, दोन्ही देशांची प्रजा सुखी-समाधानी व्हावी यासाठी महाराणींनी केलेल्या योजनेला मदत करायचं दुस्साहस केलंय मी. मला क्षमा करा !”

त्याच्या बोलण्यावर स्मितहास्य करीत शशिधर म्हणाला, “महाराणीला घायचं ते बक्षिस मागहून पाहीन मी. पण तुम्ही केवळ पशुवैद्यच नव्हे, तर माणसातल्या पशू-वृत्तीवर इलाज करायची अपार शक्तीही आहे तुमच्यात.” अन् राजाने गळ्यातला रत्नहार काढून वैद्याला बक्षिस दिला.

नियम

रामशर्मा, नारायण आणि गुरु यांनी आपले वैद्यकीचे शिक्षण पुरे केले. आपल्या गावी येऊन त्यांनी आपले गृहस्थ-जीवन सुरू केले. नंतर तिघांनी एकदा एकत्र येऊन असे ठरवले की तिघांनीही एकत्रच एक हॉस्पिटल शुचिदायचे व एकत्रच काम करावे. असे करण्यामुळे एकाच कांशी स्पर्धा किंवा द्वेष या भावनांना वाकच रहाणार नव्हता. त्यांनी यशस्वी निष्पत्ती मिळवली, जे मोठी इमान करून घेण्यासाठी येतील, त्यांच्याकडून आवाजू तीस रुपये वसूल करणारचे.

एके दिवशी खूद रामशर्मांच्या बायकोचे ज्ञानकीचे झेके वतितोय दुसू लागले. प्रथम गुरु भेटला तेव्हा तिने आपल्या नवऱ्याला भेटावची इच्छा व्यक्त केली. गुरु तिला म्हणता, "आपल्या डोकेंतुलीवर इलाज करून घ्यायला हवे दवाखान्यात आलो असतील, तर अगोदर तीन रुपये देमा कर."

रामाकून ज्ञानकी म्हणाली, "मी कोण हे माहीत आहे न तुम्हाला?"

विनयपूर्वक गुरु गुस्तरला, "पण पैसे वसूल करायचा नियम आहे आमचा."

ज्ञानकीने घरून पैसे आणले व ते गुरुला देऊन दवाखान्याकडून औषद घेतले. नंतर आपल्या भवऱ्याच्या सोलीत जाऊन त्याला चिने सर्व हकिगत सांगितली. ती म्हणाली, "मला कशी वागणूक मिळाली, ते पाहिलेत ना? कंजूसपणानाही काही हळू असते!"

यावर हसत-रामशर्मा म्हणाला, "यात कंजूसपणाचा काय संबंध? जे तीन रुपये मिळवात, ते अम्होतिघ सारखे वाटून घेतो. तुझ्याकडून पैसे न घेता औषद दिले असतं, तर त्या दोघांना काहीच मिळतं नसतं ना? याशिवाय पुढे त्यांनी आपापल्या बायकांना फुकट इलाज केला, तर माझी वोट छप्पाचं मुकसान होईल की नाही?"

आपल्या नवऱ्याच्या या प्रामाणिकपणावर ज्ञानकी फारच छूट झाली.

६

(रूपधर आपल्या अनुयायांसह सुकेशिनोकडे काही काळ वतिया म्हणून राहिला. यानंतर त्यांच्या बनावामुळे तो त्यांच्यासह स्ववेची जंगला तयार झाला, पण अगोदर सुकेशिनीच्या मत्स्यानष्टन ती यमलोकात गेली. तेव्हा त्याची आपल्या मातेच्या प्रेताव्यारी शेट झाली. तिच्याकडून त्याला आपल्या कुटुंबियांबद्दलची सर्व हकिगत समजली.) -नंतर

रूपधर आपल्या आईशी बोलण्यात गुंतला असताना, अन्य प्रेतातले बळी स्वीकारण्यासाठी जमा झाले. त्या सर्वांशी जोलून त्याने त्यांचीही खबर जाणून घेतली. तिथे आलेल्यांच्यात नवद्योत व भुवनसुंदरी यांच्याही माता हजर होत्या.

बळी प्राप्त झाल्यानंतर बरेच प्रेतातले परत फिरले. इतक्यात सम्राट्याचा आत्मा तेथे आला. बळी मिळाल्याबरोबर त्यानेही रूपधरला

ओळखले व तो जोराने रडू लागला. त्याने रूपधरचा हात हातात घ्यायचा प्रयत्न केला. पण प्रेतातले जिवन्त व्यक्तीचे हात पकडू शकत नव्हते व त्यांना आर्त्तिगनही देमू शकत नव्हते. आश्चर्यचकित होऊन रूपधरने त्याला विचारले, "महाराज, आपण इथे कसे आलात अन् केव्हा?"

"अजबल नावाचा एक दुष्ट माणूस आणि माझी पत्नी या दोघांनी मिळून मला मारून

ग्रीक पौराणिक कथा

भुवनसुंदरीचंच पहा नं. तिच्यासाठी कित्येक जण मेले, मारले गेले." रूपधर समजूत घालत म्हणाला.

"पण तुझी बायको तर चांगली पतिव्रता आहे. तू युद्धाला निघण्यापूर्वी तर ती अगदी नवपरिणीता होती; थोड्या दिवसांनी माताही बनणार होती ती. आतापर्यंत तिचा पुत्र मोठा झाला असेल."

ते दोघे असे बोलण्यात मग असताना वज्रकाय व पितुकीतींचे प्रेतात्मेही तेथे आले. द्रौपद्युद्धात मेलेले अन्य वीरही येऊन पोचले.

रूपधरला ओळखताच वज्रकायही त्याच्याशी बोलू लागला. अनेक विषयांवर त्यांनी गप्पा मारल्या. त्याने रूपधरला

विचारले, "माझा पुत्र सुशाल आहे का? कशा प्रकारचा योद्धा आहे तो?" "तुझा नवयोध फार पराक्रमी आहे. त्याच्यासारखा व्यूह रचणारा त्याच्या तोंडीचा दुसरा कोणी वीर नव्हेच. कित्येक योद्ध्यांना त्याने सहजपणे पाणी पाजलंय. लाकडी घोड्यात लपलेल्यांच्यात तोही एक होता. भीती कशी ती त्याला ठाऊकच नाही. हातात तलवार घेऊन तांबडतोब रणांगणात भुडी घेण्यासाठी केंव्हाचा परवानगी मागत होता. द्रौपद व तुझी पत्न्याची तीव्र इच्छा होती त्याला. युद्धात किती मेले अन् किती जखमी झाले सांगता नाही येणार. पण अंगावर एकही जखम न झालेला एकटा नवयोधच." रूपधरने कौतुक सांगितले.

टाकायचे कारस्थान रचले, अतिथी म्हणून मला बोलावून घेऊन जेवताना त्यांनी कपटानं माझी हत्या केली. माझ्याबरोबर माझ्या साऱ्या लोकांनाही त्यांनी-मारून टाकले. युद्धात तू सुद्धा अनेक दारुण हत्या पाहिल्या असतील रूपधर, पण भोजन करते वेळी इतक्या साऱ्यांना एकाच वेळी मारून टाकण्याच्या घटनेची तू कल्पनाही करू शकणार नाहीस." सम्राटाने रडतरडत आपल्यावर गुदरलेला प्रसंग सांगितला.

"होय महाराज, स्त्रीबुद्धि चंचल आणि प्रलयकारी असते. युद्धाहून परत येण्यापूर्वीच आपल्या हृत्पेची योजना तयार झालेली असावी. स्त्रीवर विश्वास नाही ठेवता येत.

हे बोलणे ऐकून वज्रकायचा आत्मा फारच प्रसन्न झाला व तो निघून गेला, ज्यांना भेटायची इच्छा होती, त्या सर्वांना भेटून साल्यावर रूपधर नौकेकडे परतला अन् सर्वांनी आपली यात्रा पुढे सुरू केली. नौका लवकरच परत सुकेशिनीच्या द्वीपावर पोचल्या.

सुकेशिनीने सौख्या हषाने सयर्षि स्वागत केले. त्यांची प्रशंसा करत ती म्हणाली, "तुम्ही लोक खरोखरच अजोड पराक्रमी आहात. खरे तर माणूस एकदाच शेवटी यमलोकात जातो. पण तुम्हाला तर पुन्हा एकदा तिथे जायला संधी मिळणार आहे. आजचा दिवस माझे पाहुणे म्हणून रहा; खा-प्या अन् विधान्ती घ्या. सुखा सकाळी तुम्ही पुढल्या प्रवासाला निघा."

ग्रीक क्षैणिक दिवसभर तिथे खातपीत राहिले. नंतर रूपधर सोडून सर्वजण नौकेजवळ जाऊन तिथल्या रेतोवर मस्त झोपले. रूपधर सुकेशिनीबरोबर राहून तिला यमलोकातील सर्व विचित्र गोष्टी एकएक करून सांगत राहिला. त्या ऐकल्यानंतर सुकेशिनी म्हणाली, "या तर सगळ्या निघून गेलेल्या दिवसांच्या गोष्टी झाल्या, आता पुढे काय करायचं याचा विचार करायला हवा. माझं बोलणं नीट ऐकून घे. पुढल्या प्रवासात प्रथम तुझी नागकन्यांशी भेट होईल. तिच्या आवाजात संमोहन शक्ति आहे. तिच्या हाकेला साद देईल, तिचं म्हणणं मानेल, त्याचं मरण ओढवलंय असं समज, त्या

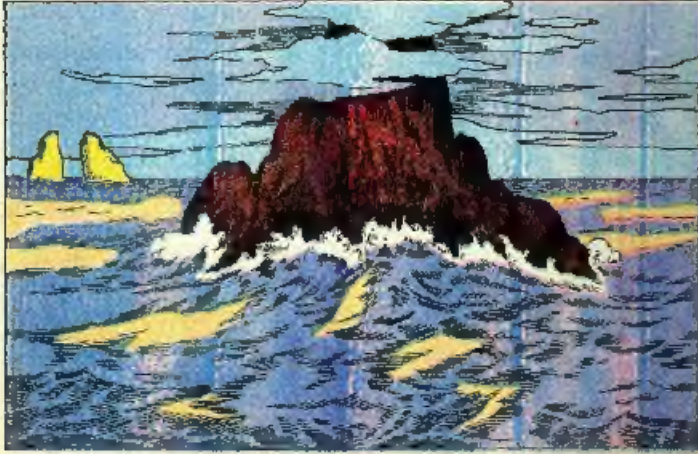

द्वीपावर पोचण्यापूर्वीच तुझ्या सगळ्या साथीदारांच्या कानात मेण भरून ठेव म्हणजे त्या नागकन्यांचं मधुर संगीत तुम्हा कोणाला ऐकू येणार नाही. त्यांची गाणी ऐकायचा सोह तुला अनिवार झाला, तर तुला डोलकाठीशी घट्ट बांधून ठेवायला तुझ्या साथीदारांना असोदरच नोट सांगून ठेव. 'मी कितीही ओरडलो विव्दललो तरीही मला सोडू नका' असेही स्पष्ट सांग त्यांना. म्हणजे तुला त्यांची गाणी ऐकू येतील; पण त्यापासून कसला धोका बुद्धनवणार नाही. नागकन्यांचं द्वीप ओलांडून गेलास की समुद्रात तुला दोन वाटा दिसतील. त्यातल्या कोणत्या वाटेनं जायचा निर्णय तू घ्यावास याबद्दल मला काहीच सांगता येणार

नाही. त्यातली एक वाट दोन डोंगरांच्या मधून जाते. त्या वाटेने जायचं प्रयत्न कोणी केला, की लगेच दोन्ही डोंगर एकमेकांना त्रिकटतात अन् जाणारा माणूस मध्ये चिरडून जातो. ते दोन्ही हलते-चालते डोंगर आहेत. आता दुसरी वाट आहे ती विध्वंसिनी पर्वताच्या जवळून. हा पर्वत खूप अंघ आहे, अन् त्याचं शिखर नेहमीच हिमाच्छादित बसल्यामुळे आजपर्यंत ते कुणाच्याच नजरेस पडलेले नाही. सारा पर्वत निसरडा असल्यामुळे आजवर त्याच्यावर कोणी चढूही शकला नाहीय. या पर्वतात एक पश्चिमाभिमुख गुहा आहे. त्यात विध्वंसिनी नावाची राक्षसी रहाते. ती कुऱ्यांच्या पिढ्यासारखी कुई कुई ओरडत असते. पण तरीही तिच्या आवाजाने सर्वांचा थरकाप होतो.

या राक्षसीला बारा पाय आणि सहा डोकी आहेत. तिचे सहाचे सहा गळे चांगले लांबलचक आहेत. गुहा खूप अंधार असल्याने अगदी अतृप्तताच्या अतृप्त धनुर्धारीचाही बाण तिथवर पोचू शकत नाही. तरीही विध्वंसिनी आपल्या कमरेचा वरचा भाग गुहेबाहेर काढून तोडाने समुद्रातले मासे पकडून खाते. आजपर्यंत तिथून एकही ताविक जिवंत सुटून जाऊ शकला नाहीय. या पर्वताजवळ पाण्यात एक मोठा भोवरा आहे. नाव या भोवऱ्याच्या तळाभ्यात सापडली की बाहेर काढणं अशक्यच. तेव्हा आपली नौका नेवाना भोवऱ्यापासून मावस रहा. विध्वंसिनी पर्वताच्या जवळूनच नावं लागेल तुला. विध्वंसिनी आपल्या सहा तोडांनी सहा माणसं पकडेन, पण बाकीने

सर्वजण तरी वाचतील.

यानंतर सुद्धी सर्वजण त्रिनासिका बेटावर पोचाल. तेथे अमवान सूर्याच्या गायी आणि बकऱ्यांचे कळप फिरत असलेले दिसतील. त्यांच्यावर लक्ष ठेवायचं काम सूर्याच्या दोन्ही मुली करत असतात. ही सारी बनावर नव्यंत जन्मत नाहीत आणि मरतही नाहीत; चिरंजीव आहेत ती. तू अन् तुझे साथीदार त्यांच्यापासून दूरच रहा. त्यांच्या जवळमुढा फिरकू नका. तसं केलं तर सर्वजण सलाम व्हात, कष्ट तर तुम्हाला होतच रहाणारं आहेत, पण मिदान आपल्या चुकांमुळे ते वाढवू नका."

सुकेशिनीने सर्वांच्या भविष्याचा आराखडा स्पष्ट मांडून दाखवला. सकाळी रूपधर आपल्या नौकेकडे आला अन् त्याने साथीदारांना ओपेतून

बुडबुडे. नाव समुद्रात सोडून ते साबडतोब पुढल्या घुवासांना निघाले. सुकेशिनीच्या मेहेरवानीमुळे हवाही अनुकूल राहून त्यांना पुढे जायला कासलाही थस लागला नाही.

त्यांना पहिला धोका नागकन्यांचा होता. म्हणून रूपधरने साथीदारांना, सावध रहाण्यासाठी, सुकेशिनीने सांगितलेली सारी हकिकत स्पष्ट केली. त्याने सर्वांच्या कानात भेण भरून त्यांना बहिरं केले. नंतर साथीदारांनी रूपधरना जाड दोरखंडाने डोलकाठीशी घट्ट बांधून ठेवले. रूपधरने त्यांना अगोदरच सांगून ठेवले की, "मी स्वतःला सोडवून प्यायचा प्रयत्न करतो आहे, असे दिसले तर मला आणखी घट्ट बांधून बांधा, पण मोकळे करायचा प्रयत्न मुळीच करू नका."

नाव नागकन्यांच्या दृष्टिपथात आल्या बरोबर त्या मधुर पण अद्भुत-स्वरात गाऊ लागल्या. रूपधरला त्यांनी त्याचे नाव घेऊन हाका मारल्या व आपले गायन ऐकायला विनवले. त्यांची गाणी ऐकता ऐकता रूपधर अगदी तल्लीन झाला व आणखी ऐकण्यासाठी तडफडू लागला. नाव तर पुढे जातच होती. गाणे ऐकू येत असेपर्यंत त्याने स्वतःला मोकळे करण्यासाठी साधीदारांपुढे खूप गयावया केली. पण त्यांनी जुलट त्याला जास्तच घट्ट बांधले. थोड्याच वेळात नौका गाणे ऐकू येण्याच्या टण्याबाहेर गेली, अन् साथीदारांनी रूपधरची बंधने मोकळी केली. रूपधरनेही त्यांच्या कानातील मेण काढून टाकले. इतक्यात दूरवर

पाणी गोल-गोल फिरत असलेले रूपधरला दिसले. तो भोवता पाहून सर्वसाथीदार घाबरून गेले.

रूपधर त्यांना धीर देत म्हणाला, “भोवत्याला भिजू नका. फाललोचनांच्या आक्रमणापुढे हे संकट म्हणजे काहीच नव्हे. तो पहाड दिसतोय ना, त्याच्या जवळून घ्या नौका आपली.”

पर्वतावरील गुहेत रहाणाऱ्या विश्वसिनी बघून तो आपल्या साथीदारांबद्दल काहीच बोलला नाही. तिचा अुळेबही त्याने केला नाही. तो केला असता, तर हातातली वल्ही भेकून घेऊन त्यांनी आगखी काय केले असते, कुणास ठाऊक! रूपधर त्या पर्वताकडे मात्र एकटक पहात राहिला. आकाश मेघव्यास असल्यामुळे त्याला गुहा किंवा राक्षसी यांपैकी काहीच दिसू शकले नाही. आकी साऱ्या साथीदारांचे सारे लक्ष त्या भोवत्याकडेच लागून राहिलेले होते.

इतक्यात अचानक विश्वसिनीने आपली सहाही डोकी बाहेर काढून सहा साथीदारांना नाचेतून अुचलून घेतले. नाव तशीच पुढे गेली.

पुढे एक सुंदरसे बेट त्या सर्वांना दिसले. तेथून मायी अन् बकऱ्यांचे आवाज येत होते. याच बेटावर जगवान सूर्याची पशुसंपदा होती.

रूपधरला ताबडतोब सांकेतिक व सुकेशिनीच्या इशान्यांची आठवण झाली. घाबरतच त्याने आपल्या अनुयायांना म्हटले,

“दोस्तहो! या बेटावर अुतरू शकण्याइतके आपण भाग्यवान नाही आहोत. तुम्ही सर्वजण खूप थकला आहात हे ठाऊक आहे मला. आपल्या सर्वांनाच विश्रान्तीची फार गरज आहे. पण या बेटावर पाखूल ठेवणं धोक्याचं बसल्याबद्दल सांकेतिक अन् सुकेशिनीनं मला जगोदरच सांगून ठेवलंय. आणूनबुजून कशाला संकट ओढवून घ्यायचं? तेव्हा नौका बेटाच्या रावीकडे फिरवा.”

रूपधरच्या बोलण्यामुळे सर्वजण हताश झाले. त्यांच्या भुत्साह वंड पडला, नारझ होत मायावी म्हणाला, “रूपधर, पु माणूस नव्हेत ! दगड आहेस दगड ! तुला स्वतःला विश्रान्ती नको असेल. सदानुक्ता कामातच नुतलेलं रहाणं, हे तुझं ध्येय ! पण या माणसांकडे पहा जरा ! बिचारे किती थकून गेलेत. यांच्याकडे पाहून तर अंश वाटतंय, की कुठल्याही अणी यांचे प्राण कुडी सोडून निघून जातील ! तू यांना या बेटावर अुतरू देत नाहीयेस; खाणं बनवून साण्याइतकाही अवधि घाबला तयार नाहीस तू. आता

थोड्याच वेळात रात्र होईल याची जरा कल्पना तरी करून पहा ! कशी दयनीय अवस्था होईल आपल्या सर्वांची, काहीही होवो ! या बेटावर अुतरून स्वयंपाक करून जेवणारच आम्ही. अुठा सकाळी निघू या पुढे !”

मायावीच्या या बोलण्याला इतर सर्वांनी दुजोरा दिला. “देवात लिहिलं असेल, ते होणारच” हे रूपधरनेही आपले. तो मायावीला म्हणाला, “तुम्हा सर्वांचं असंच म्हणणं असेल तर मी एकटा काय विरोध करणार ! पण निदान सर्वांनी मला एक वचन द्या. मायी किंवा बकऱ्या दिसल्या, तर त्यांना हातही लावू नका कोणी. सुकेशिनीने दिलेले पदार्थ सोडून अन्य कोणत्याही पदार्थांना हातमुद्धा लावू नका, खावू तर मकाच. एकादी बकरी मारून खायचा प्रयत्न करू नका, अगोदर तसं वचन द्या सर्वांनी. वचनबद्ध व्हायला तयार असाल, तरच या त्रिनासिया बेटावर पाखूल ठेवू आपण.”

सर्वांनी मुक्तकंठाने वचन दिले.

दानशौर्य

त्रि विंग देशचा राजा विशाखदत्त मोठा दानशूर होता. पण देशाचा पैसा अशा प्रकारे खर्च होत होता, की गोष्ट त्याच्या प्रधानाला आवडत नव्हती. संधी पाहून राजाला हे गोष्ट समजावून समजावी असे प्रधानाने ठरवले. एके दिवशी एक नदीवरील पूल पाहून राजासत आली व रडत रडत बोलावली, "महाराज, रोज वषीपूरी माझे पति एका अपघातात दम्याले आणि मी अनाथ झाले. मला एकच मुलगा असून तो आजारी आहे. त्याच्या औषधीपचारसाठी मला आपल्याकडून मदतीची अपेक्षा आहे. जमजम आपली कृपा राखून घ्या!"

ही कथा कथा ऐकून विशाखदत्तचे हृदय विरघळले. त्याने त्या स्त्रीला दोनशे मोहरा देऊन रवाना केले. दुसऱ्याच दिवशी शिपाई त्या स्त्रीला कैद करून दरबारात राजापुरे घेऊन आले. ते म्हणाले, "महाराज, ही बाई एक नंबरची नबाड आहे. प्रधान महाराजांनी तिच्याबाबते बुध्द हेर पाठवले होते. त्यांना आवडून आले की, हिचा नवरा अजून मुलगा दोघही अगदी चुलाल आहेत!"

अहता प्रधानमधेच म्हणाला, "पाहिलेत महाराज आपल्या दानशूरत्वाचा आधार घेऊन आपल्यालाय किंज कर्त फलवले ते?"

त्या तरणीकडे नोंद लक्षापूर्वक पहात राजा म्हणाला, "प्रधानमंत्री, कथांची नुसती कल्पना करून रक्षण-भेकण ही बगदी सहज धडणारी गोष्ट आहे. पण सामान्य माणसांना ही सहज जमणारी गोष्ट नव्हे! मला तर हिच्यात एका अतुल्य अभिनेत्रीची व क्षण दिशत आहेत! कलाकारांचा गौरव करणारी तर आपलीच जबाबदारी न? हिचा आपली शरभर मोहरा देऊन पाठवून द्या."

कैवल्य

राजा विजयनाथसह सहज आपला पराभव मानणारा नव्हता. नेहमीप्रमाणे तो शासनबळ गेला आणि प्रेत जाली उतरवून मुकादयाने स्वशासकी वोट बाणू लागला. तेव्हा प्रेतालील वेताळ बोलू लागला - "राजा, आपले ध्येय गाठण्यासाठी तू हे भगौरथ प्रयत्न करित आहेस. पण हे कठिण काम करण्यासाठी कोणा मुरीने तुला बहकावले असावे असे मला वाटते. कारण ते आपल्या तपोबळाच्या साहाय्याने एकाद्या दुष्टाला ही पुण्यलोकात पोचवू शकतात. पण कधी कधी त्यांचे संकल्प तडीत जात नाहीत. उदाहरणादाखल मी तुला निकुंभिका नावाच्या राक्षसीची गोष्ट सांगतो. लक्षपूर्वक ऐक." असं म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

इंदकारण्यात निकुंभिका नावाची एक राक्षसी रहात असे. तिला नरमांस फार आवडत असे. चुकून कोणी वाटसरू त्या

वेताळ कथा

बाबूला आला की ती गृहेतून बाहेर येई नि त्याला मारून खाऊन टाकी.

एक दिवशी लक्षांचे एक वण्टाड रस्त्यान जाऊ लागले. माणसाचा वास येताच निकुंभिका डाळकन उठून गृहेबाहेर आली. आणि तावडीत आलेल्यांना खाऊन टाकले. पोतभर नरमांस खाऊन ती झोपून गेली ती जागी झाली तेव्हा तिला कडकडून भूक लागली आणि ती जंगलात इकडे-तिकडे भटकू लागली. एका झाडाखाली वितयशील नावाचा एक मुनि तपश्चर्या करीत बसलेला तिला दिसला.

त्याला पाहून निकुंभिका खुष झाली ती मुनीच्या विभेने जाऊ लागली तसे तिला

दिसले की अधिज्वाळा त्या मुनीचे संरक्षण करीत आहेत. मुनीने डोळे उघडले नि तो म्हणाला - "निकुंभिके, तू माणसांना मारून खाऊन टाकतेस ! हे असले निकृष्ट जीवन सोडून देण्याचा प्रयत्न कर उद्या शिवरात्रीचा पवित्र दिवस आहे. कुठल्याही माणसाला न मारता फलेश्वराचे नाम-स्मरण कर. एक माणूस येऊन तुला पवित्र गंगाजळ देऊन जाईल, ते ग्रहण करून तुझी सर्व पापे धुऊन जातील, ते पीताच तुला या राक्षस जन्मापासून मुक्ति मिळेल."

मुनीला नमस्कार करून निकुंभिका म्हणाली "मुनिवर, आपण सांगितले तसेच मी करीन." आणि ती तेथून मिघाली.

शिवरात्रीच्या दिवशी नागभैरव नावाचा एक कुप्रसिद्ध डाकू चौड्यावर खार होऊन येत असलेला तिला दिसला. ती भुकेने व्याकुळ झालेली होती ती आपल्या गृहेतून बाहेर आली आणि नागभैरवला तिने आपल्या मुठीत पकडले.

नागभैरव थर-थर कापून गप्पावया करीत म्हणाला - "नको, कृपा करून मला मार नकोस." त्याच हे बोलण ऐकून राक्षसीला कालचे मुनीचे बोलण आठवले. तिने नागभैरवला जमिनीवर ठेवले नि विचारले "खर सांग, तू कोण आहेस?"

नागभैरव म्हणाला - "मी एक डाकू आहे माझ नाव नागभैरव, आताच एका घराने चोरी केली आणि मिळालेले दागिने घेऊन चाललोय.

हे दागिने मी तुला देऊन टाकतो, पण मला मारू नकोस."

चोराच हे बोलण ऐकून निकुंभिका ओरजारात हसत म्हणाली - "अरे दुष्टे माणसा, तुझ्या दागिन्यांशी रे मला काय करावचंय?" मुनीचा उपदेश ती विसरली नव्हती; पण भुकेने व्याकुळ झालेल्या निकुंभिकेने डाकूला झाकूनच टाकले. इतक्यात काही अंतरावर तिला एक माणूस दिसला. निकुंभिका लगेच एका वडाच्या झाडामागे लपून बसली. तो जवळ येताच तिने दूरहावून विचारले "कोण रे तू?"

राक्षसीला पाहताच त्याची घाबरगंडी उडाली. कापत तो म्हणाला - "मी वीरदास. मी कलिंग राजाचा स्वयंपाकी. महाराज एकएकी माझ्यावर रुष्ट झाले, त्यांनी मला नोकरीवरून काढून टाकले, आणि मी इथ जंगलात आलो."

प्रखर वृष्टीने वीरदासकडे पडून राक्षसीने विचारले - "काही कारणावाचून तर राजाने तुला नोकरीवरून काढून टाकले नसेल ? तू काही तरी चुक केली असली पाहिजे, खरं माग काय झाले ते ?"

वीरदास चाचरत म्हणाला - "राक्षसीणबाई, खरंच सांगतो मला मारू माझ नकोस. शेजारच्या देशाच्या राजाने मला पुष्कळ धन दिले आणि महाराजांच्या भोजनात मला विशेष मिसळायला सांगितले.

मी तसे करीत असता पकडला गेलो."

यावर विकट हास्य करीत निकुंभिका म्हणाली - "राजाने तुझी हकालपट्टी केली नि तू माझ्या तावडीत सापडलास !" आणि तिने त्याला आपला वास बनवले !

तरी पण तिची भूक भागेली नाही, आपल्या गृहेत बसून ती डुकल्या घेत राहिली शिवकांत नावाचा एक तरुण निकडून येताना तिला दिसला, त्याला पाहताच ती उठून उभी राहिली आणि ओरडून म्हणाली - "हे दुष्ट माणसा, पांढ, तुझी यात्रा आता इथेच संपली असं समज."

निकुंभिकेला पाहून शिवकात जरा हो घाबरला नाही, धीटपणे तो म्हणाला - "मला

कशासाठी बाबवते आहेस ग ?”

जोरजोराने हसत राक्षसी म्हणाली - “अरे मूर्खा, मी तुला कशासाठी बाबवते आहे हे तुला समजत नाही? दोन जणाना तर मी खाऊच, तरी पण भूक भागली नाही माली. तुसती त्याहरी मालीयसं वाटतंय बघ ! खरं भाजन तर अजून व्हायचंय आहे. म्हणून शास्त्रण्या, तुला बोलवते आहे.”

न धाबरता शिवकांत म्हणाला - “तर मग खाऊन टाक मला नि भागव आपली भूक. जर तुझी भूक भागवू शकलो, तर मला खूप खूप आनंद होईल !”

त्याच्या या बोलण्याचं राक्षसीला गोठ आश्चर्य वाटलं. ती म्हणाली - “म्हणजे तुला

मृत्यूच भय नाही वाटत ?”

‘भय कशासाठी?’ प्रत्येक माणसाला एक न एक दिवस मरणाचेच आहे ना? कोणी भस्मरुपा घेऊन थोडाच बाबाय? एकादा रोमाने मरण्यापेक्षा तुझी भूक भागवणं बरं नाही का ?” शिवकांतने आपला विचार मांडितला.

हा कोणो सामान्य माणूस दिसत नाही असं निकुंभिकेला वाटलं, तरी पण हा सगळं नाटक तर करीत नाही ना असा तिला संशय आला. गोड गोड बोलून मला फसवण्याचा तर याचा विचार नसावा ना? तिने त्याला उचलून आपल्या हाव्या हातात घेऊन, तेव्हा शिवकांत म्हणाला “थोडी धांब, भांडी बायको बरेच दिवस आजारी आहे काशीला गेलो होतो नि तिच्याच साठी हे गंगाजल आणलंय ! तिला मी गंगाजल देऊ शकणार नाही, व्यर्थ जाण्यापेक्षा तूच हे पिऊन टाक झालं. निवून पडेल जन्म तरी तुला चांगला मिळेल !”

राक्षसीने लबेच शिवकांतला खाली जमिनीवर ठेवून नि म्हणाली - “हे गंगाजल आपल्या बायकोलाच दे.” आणि तिने शिवकांतला साष्टांग नमस्कार घातला.

शिवकांतचा पद-स्पर्श होताना निकुंभिकेला कैवल्य प्राप्त झाले.

राजा विक्रमादित्याला एवढी गोष्ट ऐकवून वेताळ म्हणाला - “राजा, शिवरात्रीच्या दिवशी कोणाला ही माळ नये असं मुनि विनयशीलने निकुंभिकेला सांगितलं होत

शिवरात्रीला दिवसभर परमेश्वराचे नामस्मरण करण्याची सूचना ही मुनीने दिली होती, शिवाय असं ही सांगितलं होतं की एका मानवाकडून तिला गंगाजल मिळेल व ते प्राशन केल्यावर तिला राक्षस जन्मातून मुक्ति मिळेल. तरी पण निकुंभिकेने दोन माणसाना खाऊन टाकलं, शिवकांतला मात्र तिने सोडलं, शिवकांतने देऊ केलेलं गंगाजल तिने स्वीकारले नाही. तरी तुझा तिला मोक्ष-प्राप्ति झाली, हे कसं शक्य झालं? गंगाजल प्राशन न करता तिला मोक्ष कसा मिळाला? माहीत असून ही माझ्या या प्रश्नांची उत्तरे न दिल्यास तर तुला माहीतच आहे की तुझ्या मस्तकाचं तुकडे-तुकडे होतील !”

राजा विक्रमादित्याने निवेदन केले - “राक्षसी निकुंभिकेने ज्या दोन माणसाना खाऊन टाकलं त्यांच्यापैकी एक डाकू होता, तर दुसऱ्याने आपल्या मलकाशी द्रोह केला होता, ते मानवरूपी राक्षस होतं, मानव नव्हतं. म्हणून शिवरात्रीच्या दिवशी या दोघांना मारून खाऊन टाकण्यात कोणतेही

पाप नाही. शिवकांतने देऊ केलेल्या गंगाजलाला निकुंभिकेने स्पर्श सुद्धा केला नाही, तरी तिला कैवल्य प्राप्त झाले, याचं कारण असं की डोळ्यांसमोर आपला मृत्यु पहात असून ही शिवकांतने राक्षसी बद्दल धृष्टा प्रकट केली नाही. उलट निदान पुढच्या जन्मी तिला उत्तम जन्म मिळावा अशी आपली इच्छा प्रदर्शित केली, आपल्या बायकोसाठी आणलेलं गंगाजल त्याने निकुंभिकेला देऊ केले अशा त्यागी व देवासारख्या तपस्व्याचा पदस्पर्श गंगाजलातून ही अधिक प्रभावी व शक्तिशाली अमृतो, निकुंभिकेला मुनीने दिलेला उपदेश स्मरत होता तरी सुद्धा त्यागी शिवकांतने दिलेले गंगाजल तिने स्वीकारले नाही. उलट ते त्याने आपल्या बायकोला घावे असे निरनं सांगितले, म्हणूनच राक्षसी निकुंभिकेला कैवल्य प्राप्त झाले.”

अशा रीतीने राजाचा मीन-भंग करण्यात वेताळ यशस्वी झाला. मग तो पंतामह अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

आभार : तरुण चटर्जी यांची एक कथा

श्रेष्ठ कोण ?

धर्मपुरीचे जमीनदार राजशेखर एक दिवशी आपल्या दिवाणाला म्हणाले - “आपल्या खेड्यात जाऊन कर वसूल करून आणा. हे काम क्षमता करता लोक काय म्हणतात ते ही ऐका, त्यांची सुख-दुःखे जाणून घ्या.”

दिवाणाने बरोबर दोन नोकर घेतले आणि आपल्या कामासाठी जाहेर पडला, कर वसूल करीत लोकांचे कष्ट व आवश्यकता यांबाबत बरीच माहिती त्याने मिळवली. तो दूर अंतरावरील मायासयौ गावाच्या एका खेड्यात पोचला वा गावात आप्यासाठी धडरस्ता हो नव्हता, गावातील लोक अगदी भोळे भाबडे होते. जमीनदाराला कन द्यायचा असतो हे ही त्यांना माहीत नव्हतं.

धर्मपुरीला परत आल्यावर दिवाणाने जमीनदाराला कामाचा सर्व अहवाल सादर करून म्हटले - “हालक, आपल्या सर्व खेड्यात अत्यंत मायासलेन खेडे आहे

मायासयौ. मोठे विचित्र गाव आहे ते, तिथले रहिवासी अगदी भोळे भाबडे आहेत. असे लोक मी अन्यत्र कोठे ही पाहिले नाहीत.” दिवाणाने त्यांच्या भोळेपणाची काही उदाहरणे ही जमीनदारापुढे मांडली.

त्यावेळी तर्कानंदस्वामी तिथे हजर होता तो तर्क शास्त्रावर प्रवचने देत देश भर दौरा करीत होता. दिवाणाने सांगितलेल्या गोष्टी ऐकून तो हसत म्हणाला - “या लोकांच्या भोळेपणाचे प्रमुख कारण आहे त्यांच्यातील तर्क शक्तीचा अभाव हा एक प्रकारचा रोग आहे. तार्किक पद्धतीने विचार करण्याची सवय या लोकांना लावली पाहिजे.”

शका प्रकट करीत जमीनदाराने विचारले - “तु कसे बरे शक्य होईल?”

तर्कानंदाने खाबू केला - “का नाही? सर्व विश्व तर्काविरहित आहे. सूर्य, चंद्र नि सर्व नक्षत्रे तर्क-शास्त्रानुसार भ्रमण करीत आहेत. मी

आपल्या दोन शिष्यांना घेऊन त्या गावी आतां. तो गावदाखलणारा कोणी माणूस भाड्याबरोबर द्या थोड्याच दिवसात त्या गावातील लोकांना मी बुद्धिमान आणि विवेकसंपन्न करून सोडीन. सर्व जण शुक्राचार्य आणि बृहस्पति सारखे बनतील.”

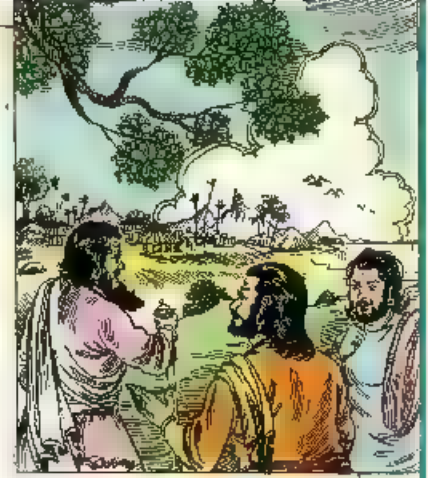
जमीनदाराने आनंदाने त्याचा हा प्रस्ताव स्वीकृत केला. तर्कानंदस्वामीने जमीनदाराचा निरोप घेतला आणि आपल्या शिष्यांसह तो मायासयौ गावात पोचला.

गाव तसे दिसायला सुंदर होतं. दुरून समुद्राच्या लाटांचा ध्वनि येत होता चारी बाजूंना हिरवीगार शेते सवलवत होती. गावातील झाडांवर फळे लटकत होती, काही अंतरावर एक छोटे अंगठे होतं, बाव डोंगरात वडलेले होतं.

तेथील सुंदर दृश्ये पाहून तर्कानंदस्वामीने शिष्या म्हणाले - “गुरुजी, येथील लोक भोळे-भाबडे असतील याचा विश्वासच बसत नाही.”

त्यांच्यावर विठ्ठल तर्कानंदस्वामी म्हणाला - “दिवाणाने खोटे सांगितले असावे असं का तुम्हाला वाटतं? तुम्ही जा आणि गावातल्या सर्व लोकांना वा वडाच्या झाडाखाली माझ प्रवचन ऐकण्यासाठी पाचारण करा.”

शिष्य गावातील घरोघरी गेले. त्यांनी प्रत्येकाला सांगितलं - “तर्कानंदस्वामी वीस वर्षे हिमालयात राहून आलेले आहेत. त्यांनी

विध्य पर्वतावर दहा वर्षे तपश्चर्या केली. तर्कशि नावाच्या महान ऋषीजवळ राहून ते तर्कशास्त्र-पारंगत झालेले आहेत, ते आज सध्याकाळी तर्कशास्त्रावर प्रवचन देणार आहेत. तुम्ही सर्व जण ते ऐकण्याला वडाच्या झाडाखाली या.”

तर्कशास्त्र ही काय चीज आहे हे कुणाला ही माहीत नव्हतं जिज्ञासेने सर्व ग्रामवासी प्रवचन ऐकण्यासाठी वट-वृक्षाखाली जमा झाले.

लोकांची एवढी गर्दी पाहून तर्कानंद प्रसन्न झाला. वट वृक्षाच्या चबूतऱ्यावर तो ठाण मांडून बसला. तो प्रवचन सुरू करणार इतक्यात एका शिष्याने गुरूच्या कानात सांगितलं - “या

लाकाच्याफडें पाहून उस वाटतय की बांच्या पैकी काही मोठे द्रष्ट व चमंडखोर असावेत. अथवा संगितनेल्या गोष्टी यांना कटव्हा नाहीत. तर ते आपला पाठलाग करून आपल्याला भारतील सुद्धा, म्हणून आपण यांच्यापुढे क्षमा-गुणावर प्रवचन देणे दृष्ट होईन !”

शिष्याची प्रशंसा करीत तर्कानंद स्वामी म्हणाला - “पुत्र, तुझा सद्भाव योग्य आहे. एक दिवशी तुंच माझा प्रमुख शिष्य बनशील.” नंतर जमलेल्या श्रोत्यांना उद्देशून तर्कानंद म्हणाला “सर्व जन्मात उत्तम जन्म म्हणजे सन्मुख-जन्म, सर्व गुणात उत्तम गुण म्हणजे क्षमा-गुण. यालाच क्षमा-पिक्षा असं ही म्हणतात. याहुन उत्तम असा दुसरा कोणता हो प्रसं नाही.”

इतक्यात बसवातील एक माणूस उठला नि त्याने प्रश्न केला - “स्वामीजी, घरात चोरी करणाऱ्या एका माणसाला मी पकडले, पण मी त्याला माफ केले आणि सोडून दिलं! हा माझा क्षमा-गुण उत्तमच नाही का?”

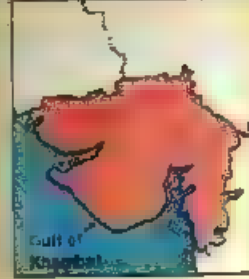
आणखी एक माणूस उठून उभा राहिला

आणि म्हणाला - “माझ्या घरात चोरी करीत असलेल्या एका माणसाला मी पकडले. मी त्याला शिष्या दिल्या नाहीत, की माफ नाही. मी त्याला म्हटलं - आता पर्यंत जेवढ्या वस्तु चोरल्यास त्या घेऊन जा. स्वामीजी, माझा हा क्षमा-गुण उत्तम आहे की नाही?”

त्याचा प्रश्न संपताच विसरा माणूस उभा राहून विचारू लागला - “अशाच परिस्थितीत सापडलेल्या एका चोराचा मी प्रेमाने भावर सत्कार केला. त्याला सांगितलं - तुझा ने पाहिजे जे संकोच न करता घेऊन जा. स्वामीजी, हा माझा क्षमा-गुण त्या दोघाच्या पेक्षा उत्तम नाही का?”

यावर तर्कानंद स्वामी म्हणाला - “तुम्हा सर्वांच्या क्षमा-गुणपेक्षा त्या चोराचा क्षमा-गुण अधिक प्रशंसनीय आहे. तुम्ही सर्व जण भोळे आहात, तुम्हाला कोणाला क्षमा न पोचवता चोर निघून गेले, तुम्ही बोकल्यात वाचलात !”

आणि तर्कानंद स्वामी एक क्षणाचा वी विलंब न करता ते गाव सोडून निघाला!

चीच बंधनी गुजरात 'खु' हे खंबाटच्या खोऱ्याच्या मुखावरील एक खोऱाट हो आहे. याचे नाव साधून 'खो' या शब्दावरून पतल आहे. येथून १० वा ६० खोबफळ अंतराने रीव हे एक मोठे पारमहन्वाचे तलाव होतो. १५८५ मध्ये फारसीत आपल्या ताब्यात घेतले १९१६ पर्यंत ते त्यांच्याच हातले होते. याने १९२२ दमण घासक दोनही भारतात सामील करवतात असेल शाना व व दमण हे एक हल संघीय क्षेत्र आहे

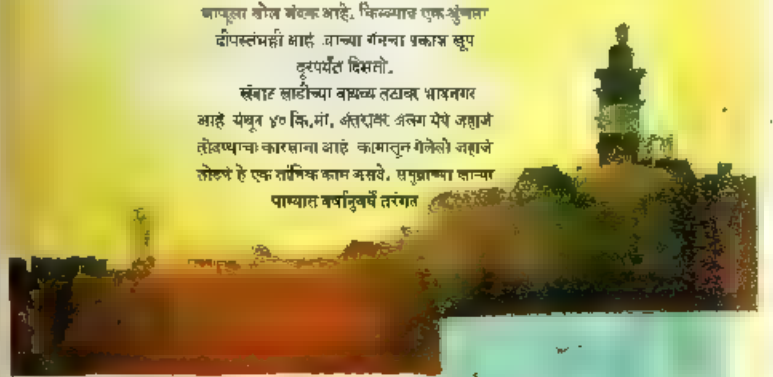
खोबचा किल्ला पोर्तुगीजांनी बनवला होता त्याच्या रीव याच ठिकाणी आहे

खोबचा किनाऱ्यावर महल - २ खंबाटची स्वाडी

आलेख श्रीरा नायर & चित्रकार - चोपकुमार

जापूला खोल बंदक आहे. किन्त्याच एक खुबला दीपस्तंभही आहे. याच्या गंगना प्रकार खूप दूरपर्यंत दिसतो.

खंबाट खाडीच्या वन्य तटाक भावनगर आहे. येथून ४० कि.मी. अंतरावर अलग येथे जहाजे खोब्याचा कारखाना आहे. कामातून गेलेली जहाजे तोरने हे एक तांत्रिक काम नसेवे, समुद्राच्या ताक पाण्यात वचानुवर्षे तरगत

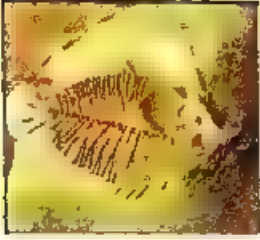

एवून जहाजे 'भारती' होयत जलबन्ध हा कारखाना १९८३ मध्ये सुरू करण्यात आला व आज तो वा प्रकारका जगातला सर्वात मोठा कारखाना आहे. नाना देशातील बहावे येथे तोडण्यासाठी आणली जातात. जहाजे बनवण्याचे कारखाने समुद्रकिनऱ्यापासून सुमारे १,००० मीटर अंतरावर भवतात. रण अजंगचा कारखाना असा ठिकाणीचंयंयला आहे, की येथे बदलीच्या वेळी नहात थेट किनाऱ्यावरच बाणून खुबे करता येते.

जलगाच्या देशाच्या एक लढानसे पीरम नावाचे बेट आहे. याच्या अंधेय कोपऱ्यावर अथवा असलेल्या काही खडकांमधे प्राचीन जीवराक्ष

(कामिल) मोठ्या प्रमाणावर सापडतात. हत्ती, घोडे, बैरे, पाणबोरे, बैल, मगरी, सुारी, कावां आणि मोठमोठ्या माशांनेही संग्रहण या खडकातून आडळतात.

प्राचीन मगरी लोथल हेही खंडार साडीच्या क्षेत्रातच येते. येथे सोदार्हकाम केले असता ई.स.पू. ४,००० ते २,००० च्या काळातील सिंधू नदी खोऱ्यातील संस्कृतीच्या एका मोठ्या शहराचे अवशेष सापडले आहेत. लोथल कवरातून मेलाचे शेरियाफो सभ्यतेतून व्यापार चालत आहे, आहोतीच्या कडी कमी पाण्यातूनही. नक्षत्र चिन्हाखर आधुनिक पाश्चात्य लोथलच्या शेडीत पाण्याचे नियंत्रणही केले जात असे, यानंतर मोठमोठ्या खडकांमुळे, पुरांमुळे भूस्खलन होऊन कवरात माती प्रकळ गेली. आजचे लोथल शहर

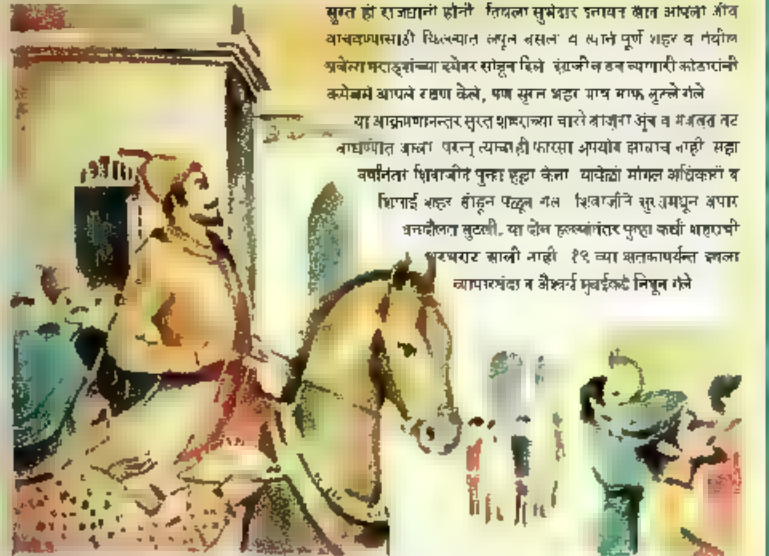
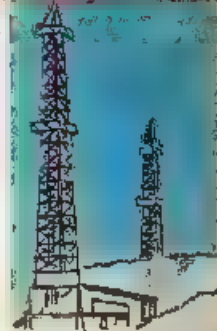
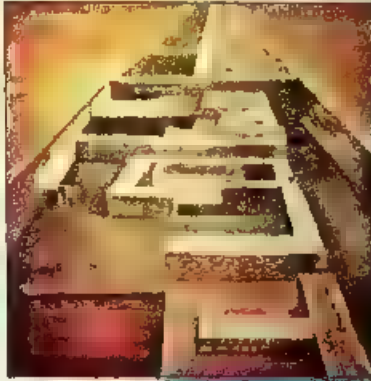
समुद्रकिनाऱ्यापासून काही कि.मी. अंतरावर आहे. लोथलच्या ईशान्येला आणखीही एक शहर होते त्याचे नाव खंडार, 'द्वारा लोक शाला' 'क्षेत्र' असे म्हणत. खंडीच नाव या शहरावरूनच पडले आहे. खंडीकडे येथे खनिज तत्वांचे खोत सापडले आहेत. त्यामुळे आता पुन्हा शहराचे नाव ऐकू येऊ लागले आहे. खंडीच्या साह्याही प्रसिद्ध आहे. कमी मूल्याची रत्ने अफ्रीक यांचा लघुमुचोगही येथे आहे. हे रत्न अरब, अन्य खाडी प्रदेश व अग्नेय आशियातील देशांत खुद्द लोकप्रिय आहे.

खंडी शहराचे गुंजराध्याच्या सभ्यतेच्या संग्रहाला मोठ्या क्षेत्रात खनिज तत्वां मिळते. खंडीधारावर दुसरे मोठे तेल क्षेत्र शोधले अजून त्रिकोणधरमधे आहे.

गुंजराध्यातील फारच थोडी प्राचीन शहर अजून त्याच विंगतीत आहेत. नमिचेच्या मुखावर असलेल्या सडांच शहराच्या पूर्वी भरकण्ड म्हणत असत, प्राचीन काळी हे पश्चिम भारताने फार मोठे मंदिर व व्यापारी केंद्र होते. पश्चिम भारताने परदेशातूनही तेथे जहाजे येत असत. आणि त्यांच्या माल इतरत्र पाठवण्यासाठी तेथील मोठ्यामात्र ठेवला जात असे. तापी नदीच्या किनाऱ्यावर असलेले सुरत हे शहर व्यापार व धर्म या दोन्ही दृष्टींनी महत्त्वाचे होते, तीठल्या जतकात मोगल राज्यकाळात याला 'मक्केचे द्वार' म्हटले जाई.

सडांच्या सातकात अज, अज व अजजांनी सुरतला आपले कारागारे म्हणजे व्यापारी कोठारे बनवली होती.

दक्षिणेतलमालाच आक्रमणारी सडांच्यासाठी शिवाजीच्या तैयारी १६६४ मध्ये सुरतवर हल्ला केला होता. त्या काळात मोगलांच्या गुजरात सड्याची

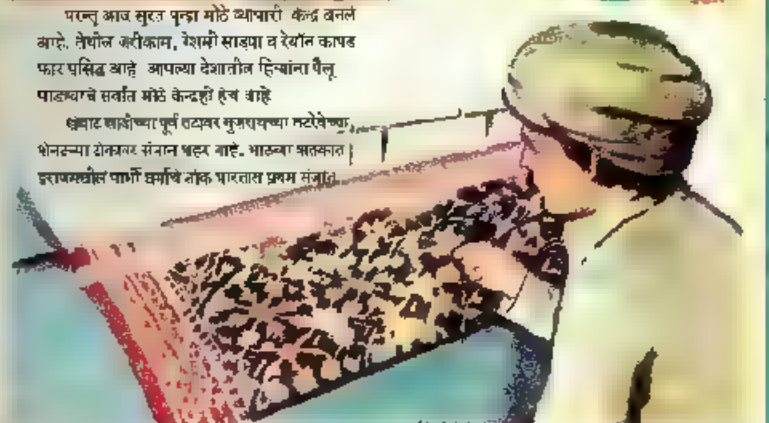

सुरत ही राजधानी होती. तिथला सुभेदार इनायत खान आपला जीव वाचवण्यासाठी दिल्लीला लघुन बसला व त्याने पूर्ण शहर व मंदीर अनेक मराठ्यांच्या हजेरे सोडून दिले. राजकीय हज व्यापारी कोठारांनी कपडेच आपले रक्षण केले, पण सुरत अजून राध माफ मुत्ते गेले.

या आक्रमणानंतर सुरत शाह्याच्या चारो बाजूंना अज व मंडल वट बांधण्यात आला. परंतु त्याच्याही फारसा उपयोग झालाच नाही. महा वर्षांनंतर शिवाजीने पुन्हा हल्ला केला. यावेळी मोगल अधिकारी व शिपाई शहर सोडून पळून गेले. शिवाजीने सुरतमधून अपार वस्तुसंपत्ती सुटली. या वेळी हल्ल्यांनंतर पुन्हा काही शहराची धरमरात खाली नाही. १९ व्या शतकापर्यंत इतला व्यापारधंदो व वैश्वर्य प्रगईकडे निघून गेले.

परंतु आज सुरत पुन्हा मोठे व्यापारी केंद्र बनले आहे. तेथील क्रीकाम, देशी साड्या व रेयॉन कापड फार प्रसिद्ध आहे. आपल्या देशातील हिऱ्यांना पैलू पाठवण्याचे सर्वांत मोठे केंद्रही हेच आहे.

खंडार साडीच्या पूर्व तटावर गुजरातच्या मंडलेच्या, शेनड्या टोकल व संगम शहर आहे. भाटल्या शतकात इराकमधील पार्श्व धर्माचे लोक भारतास प्रथम संगम

वेदोक्तच जुलवे, तेथे दगडाचा एक स्तंभ बसवण्यात आला आहे.

त्या काळात जेही राष्ट्रां हा संजलचा राजा होता. इराणमधून आलेल्या या लोकांना आपल्या राज्यात व्यापक धावला तो फक्त फक्त होता. त्याच्या आज्ञेने नादराचा प्रमुख वेल्डरनी पाण्याकडे दुर्वाणे काढोवाट भरलेला वाज्या ठेवण्यात आला. "माझी राज्य या वाळ्याप्रमाणेच तुम्हाला घडेल आहे. तुम्हाला नोकांसाठी कात बोटी सुद्धा जाण्यासाठी." अला या कुलीचा आग्रह होता. पण संजलजीने तळूच थोडेसी साखर त्या दुप्रभवर पुरविली. आणि वाळ्या परत केला. त्याचा अर्थ होता - "माझी मागास आपल्या प्रजेत या साखरेप्रमाणेच मिश्रित जतनील व आपल्या राज्याच्या जूथरीला पोषक बनून रहातोय."

मेहरकीच्या या युक्तीने राजा खूब झाला व त्याने त्यांना आपल्या राज्यात रहावला परवानगी दिली. हार्मी समुदाय दिला घनताप्रमाणे गुजराथेतल्या जनजीवनात मिसळून गेला. आपल्या नव्या देशाच्या प्रसूतीत त्यांनी खूप हातभार लावला आहे. संजलच्या शुद्धतेला भुदनास येथे पराक्रांची इरागमाहा अतिशय वेह्याम ही सर्वात प्रसिद्ध अभ्यारी (अभिधर्तार) आहे. आपल्यानरोकर पराशानी इरागमाधून आणलेला पवित्र अग्नि तेथे आजही प्रज्वलित ठेवलेला आहे. या नव्यारीचा 'बडा दस्तूर' (पुजारी) बनवले आहे ही मोठी मानस्वी गोष्ट मानली जाते.

खेदात बाजीच्या आरपार एक प्रत्येक दनकायच्या योजनेवर विचार चालू आहे. खाडीच्या अंतरभागातील पाण्याचे मोठ्या पाण्याच्या स्तरोवरत रूपांतर करणे हा या मोकनेचा अर्हेस आहे. सावरमती, महि इत्यादि नद्यांचे गंडे पाणी या खाडीत संभून पडते.

© Anirip Bhareli, Bhareliya Vidya Bhavan 1956

धूत-दान

का लीघाट मध्ये माधव तुपाचा व्यापार करीत असे. तो फार मावघगिरीने व्यापार करी. त्यामुळे त्याचे तूप टिकाऊ बसे. तुषाला कधी ही वास येत नसे. लोकांचा माधव वर फार विश्वास होता. दूर दूरचे लोक औषधासाठी शुद्ध तूप पाहिजे असले तर माधवकडेच येत. त्यामुळे माधवचा धंदा उत्तम चालू होता. त्याला व्यापारात खूप फायदा मिळत.

तेथील जमीनदार आपले वारस व भाऊवदकीच्या संकटात सापडला. त्याचे मन फार अस्वस्थ झाले. त्याला राजभर झोप येईनाशी झाली. कालीघाटच्या एका नामांकित ज्योतिषाने जमीनदाराला सल्ला दिला की जर नलरह-शालि-हाम केला तर सर्व अडचणी निश्चित दूर होतील. ज्योतिषाने सल्ला स्मर दिला, पण जबाबदारी आली सगळी शब्दाच्या पुरोहितावर !

त्यालाच हा होम यथासांग पार पाडायचा होता. होमासाठी अत्यंत आवश्यक तुपासंबंधी त्याने पथम विचार केला. सगळे तूप बायीच असले पाहिजे. त्यात जरा सुद्धा भेसळ असता कामा नये.

पुरोहिताने माधव जवळ खूप ऐकले होते. त्याने त्याला बोलवले आणि सगळी माहिती देऊन म्हणाला - "बघ बरं, वेळ फार थोडा राहिला आहे. या होमासाठी तुला दहा घागरी तूप पुरवावं लागेल. किमतीबाबत तुला जमीनदाराशी वटाघाटी करावला नकोत. तू जी किंमत मागशील ती हे देतील. पण तूप अगदी शुद्ध आणि गांधीचंच असले पाहिजे. त्यात कसलीही भेसळ चालणार नाही. तुला प्रामाणिकपणा गला माहीत आहे. तरी पण पुरोहित या नात्याने तुला सावध करणं हे माझं कर्तव्य आहे असं मी समजतो. तुला शक्य असले

ज्योति यादव

चीक त्याने घेतला त्यामुळे त्याला विष जाधा झाली. जखमेवर मीठ चोळावे त्याप्रमाणे या विषारी जखमे बरोबर त्याला काविळीने घासले. रोग्याची परीक्षा करून वैद्य जातेवाईकांना म्हणाला "जमातगोट्याची पाने गायीच्या दुधात भिजवून गरम करा आणि ती जखमेवर बांधून टाका. नंतर मी जे औषध देईन ते तुपातून दिवसाकाठी तीन वेळा रोम्याला द्या. गायीचं शुद्ध तूप असावं. कक्षाची भसळ नसावी. तूप शुद्ध नसेल तर या औषधाचा उपयोग होणार नाही."

जमीनदाराचा एक जवळचा नातेवाईक गायीच्या तुपासाठी धावत पळत माधवकडे आला.

नवग्रह शांति होमासाठी आता दहा दिवस राहिलेले होते. माधवने दहा घागरी तूप जमवले होते. आता जमीनदाराच्या एका नातेवाईकाला गायीचे तूप पाहिजे होते. हा जमीनदाराचा जवळचा नातेवाईक होता, जर नाही म्हटल तर जमीनदाराकडून दबाव घेण्याची शक्यता होती आपल्या जवळील दहा घागरी तुपातून थोडं काढून देणं ही त्याला प्रशस्त वाटेना.

माधवने बराच विचार केला आणि शेवटी तुपाची एक घागर जमीनदाराच्या नातेवाईकाला दिली. नंतर आणखी एक घागर तूप जमविण्याचा तो प्रयत्न करू

नामतर. माधवचं बुभारिय म्हणा अथवा परमेश्वर त्याची परीक्षा पहात होता म्हणा, आणखी एक घागर तूप त्याला कोठे ही मिळेल. अन्य काही उपाय न सुचल्यामुळे शेवटी तो पुरोहिताकडे गेला, आणि जे बळल ते सगळं त्याला सांगितलं.

पुरोहिताने सगळं शरतपणे ऐकून घेतलं नि हसून म्हणाला "माधव, तुझा प्रामाणिकपणा प्रशंसनीय आहे. तुझ्या जागी दुसरा कोणी असता, तर त्याने थोडं म्हशीचं तूप मिसळून टाकलं असतं. नऊ गोष्टी दानात दिल्या जातात जमीन, सोनं, तौळ, धान्य मीठ, गूळ, वस्त्रे, चांदीचे रुपये आणि गायी. असं म्हणतात की गार्ह्यं तूप धरलं तर दानाच्या दहा गोष्टी होतात. तू तर व्यापार करीत आहेस. तरी पण देव कार्यासाठी शुद्ध तूप देऊन तू मोठं पुण्य मिळवतं आहेस. या होमाविषयी थोडं मी तुला सांगतो खरं म्हणजे होमासाठी नऊ घागरी तूप पुरेसं आहे. मला वाटलं नवग्रह शांति होम करताना आयत्या वेळी थोडं तूप कमी पडू नये. म्हणून मी दहा घागरी तुपाची मागणी केली होती. ही गोष्ट दुसऱ्या कोणाला सांगू नकोस. तुझ्याजवळ आज पुरेसं तूप आहे दहाव्या घागरीतील तूप जमीनदाराच्या नातेवाईकाच्या रोग निवारणार्थ कामी यावं अशी भगवंताची

इच्छा दिसतेय "

माधवने पुरोहिताला नमस्कार केला आणि प्रसन्न अंत करणाने घरी आला. नवग्रह शांति होम पूर्ण झाला. होमाच्या माहितीने अथवा जमीनदाराच्या दुशारीन जमीनदार सर्व संकटातून मुक्त झाला. त्याचा नातेवाईक ही संपूर्ण रोगमुक्त झाला. त्याची तब्येत ठणठणीत झाली.

होमाची सांगत झाल्यावर दोन दिवसांनी दुसऱ्या गावचा एक माणूस घागरभर तूप घेऊन आला. माधवने ते खरेदी केले माधव आता विचार करू लागला की या तुपाचा सदुपयोग कसा करावा. शेवटी तो पुरोहिताकडे घेऊन त्याला म्हणाला "

“पंडितजी, अशी संधि पुन्हा कधी मिळेल” आपणच हे घृत-दान आज माझ्याकडून स्वीकारावे !”

श्रद्धा व भक्तिपूर्वक माधवने दिलेले दान पुरोहित नाकारू शकला नाही, त्याने तें दान स्वीकारले

माधवने दिलेल्या या दानाची वार्ता सर्वत्र पसरली, जमीनदाराच्या कानावरही ही बातमी गेली. कुतूहलपूर्वक त्याने एक बैठक बोलवली या बैठकीत पुरोहित व माधव ही उपस्थित होते

जमीनदार आपल्या नातेवाइकांना उद्देशून म्हणाला - “नवग्रह शांति होमासाठी पुरोहिताने दहा घातरी तुपाची मागणी केली होती, परंतु माधवने नऊ घातरीच तूप दिले, अर्थात् माझी काही तक्रार नाही, पण मला एक संशय येतोय ! पुरोहित आणि माधव यांनी संगतपन करून काही तरी कस असणं असं मला वाटतंय मला वाटतं मां बोधांमुळेच ही मागणी कार्यक्रम म्हणता तसा विधिवत् झाला

नाही, माधव, तुझा काय म्हणणं आहे, ते मला ऐकू दे, मग मी काय निर्णय घ्यायचा तो घेईन.”

माधव हात जोडून जमीनदाराला म्हणाला - “संकट काळी परमेश्वरच आपला उद्धार करतो असा माझा विश्वास आहे. पुरोहिताने मान्य केल्यावरच मी दहावी घातरी आपल्या नातेवाइकांना दिली, होमाची सांगता झाल्यावर एका गावकऱ्याने मला जो एक तुपाची घातरी दिली ती मी पुरोहिताला दान म्हणून दिली, या घातरीतील तूप असेच येणारा-जाणारांना विकण्याची माझी इच्छा नव्हती. हे दान राखला पुरोहित मला सर्वात योग्य वाटले घात माझी काही चूक ही अशु शकतेच पण आपला अपमान करण्याचं साक्षा मुळीच उद्देश नव्हता.”

हे निवेदन ऐकून बैठकीत उपस्थित असलेले सर्व लोक हसू लागले, जमीनदाराने माधवची तोंड भरून प्रशंसा केली. आणि त्याला एक काँगला पुरस्कार दिला,

योग्य जोडी

इ.पू.वीर नावाचा एक माणूस विवाह जुळवून देण्याचा व्यवसाय करीत बसे. तो मंठा गणित होता, खोट्याला खरं सिद्ध करण्याचे सामर्थ्य त्याच्या वाणीत होते आपल्या बोलण्याने तो सर्वांना प्रभावित करी

कमल पाडे त्याच गावात राहत असे. आपली मुलगी नीलांबरी हिचे शक्य तितक्या लवकर लग्न करून टाकण्याची त्याची इच्छा होती, शास्त्रे व पुराणे यात तो पारंगत होता, परंतु त्याची मुलगी नीलांबरी मात्र अशिक्षित राहिली, कारण तिला शिक्षणाची आवड नव्हती, शिवाय ती तिरछी होती, तरी पण आपल्या मुलीला सुंदर व सुशिक्षित कर मिळाल्या अशी कमल पाडेची इच्छा होती, हा जबाबदारी त्याने रघुवीरवर सोपवली.

गावात कमल पाडेचं बरेच नातेवाईक होते. त्यांच्यापैकी काहीनी माधव्या मुलाचं लग्न नीलांबरीशी करायची इच्छा प्रदर्शित

केली पण कमल पाडे प्रत्येक मुलात काही ना काही दोष दाखवी

एक दिवशी कमल पाडेची बायको लक्ष्मी त्याला म्हणाली - “मी जे म्हणते ते तुम्हाला आवडणार नाही, पण बोलल्याशिवाय मला रहावंत ही नाही. आपल्या मुलीशी लग्न करायला कोण चांगला मुलगा तयार होईल? माझ्या वडिलांच्या मित्राचा मुलगा राघव आपल्या मुलीशी लग्न करायला तयार आहे. आपण हे स्थळ पर्यंत केले तर आपण आपल्या जबाबदारीतून मुक्त होऊन जाऊ.”

बायकोचं बोलणं कमल पाडेलाला रुचलं नाही. नाराज होऊन तो म्हणाला - “या राघव मध्ये अशी काय विशेष गोष्ट आहे की आपण आपली मुलगी त्याला द्यावी ? सुस्फळाच्या दोन एकर जमिनीत शेती करून तो कसा बसा आपला उदर निर्वाह करता आहे, आपली जन्मकुंडली सुद्धा त्याला

आकाश वाटफळे

वाचता येत नाही नुसता ताडासारख उंच वाळवाय ! आपल्याला हे स्थळ मूळीच पसंत नाही "

बिचारी लक्ष्मी नवऱ्याला विरोध करू शकली नाही. ती मुकाट्याने घरामागील परमात निघून गेली. वारामागून आई वदिलाचे बोलणे नीलांबरी ऐकत होती. ती हो आईच्या माणेशाग गेली

काही दिवसांनंतरची शोष्ट, सुप्रभाती रघुवीर कमल पाडेच्या घरी आला स्वारी खुशीत होली. एकादं छान थळ सुचवायला आवा आहे असे वाटले. कमलने रघुवीरचे सोप्या प्रेमान स्वागत केले. रघुवीर ठाण माझून वसता नि सांगू लागला - "पांडेजी,

नीलांबरीसाठी शिवपुरीत एक उत्तम स्थळ आहे. एकुलता एक मुलगा आहे. त्याच नाव आहे शुक्र ! मोठं सार्थक नाव आहे पहा !

"काय म्हणालात? नाव सार्थक आहे" पण हे तर सांगा की एकच का दोन्ही? कमल पांडेने विचारले.

रघुवीरने सांगितले - "एकच का? दोन्ही ! दिवसा शुक्र तर रात्री तो कुठनाय असतो !"

"मुलाचे शिक्षण नि संगीत-ज्ञानावहुल आपण काही सांगितलं नाही?" पांडेजींनी प्रश्न केला.

रघुवीरने माहिती दिली - "सांगता ना. रामायण, महाभारताची पाने खूप उलटतो तो. तो वाल्मिकीच्या वंशातला आहे. अन् मुलाच संगीत ज्ञान? त्याचं वर्णन निदान मला तरी करता येणार नाही. तो वीणा वासरौ सारखी वाजवतो, वासरी वाजवायता लागला की मृदंगाचा आवाज निघतो "

हसत कमल पांडेने पुढील प्रश्न विचारला - "मुलाची शरीर-यष्टि कशी आहे ? उंची चाल चालन, चपळता यांबाबत काही सांगा बरं !"

"काय सांगू? एक उदाहरण देऊन सांगतो. ऐक, या उदाहरणातून तुम्हाला सगळं काही समजेल. मुलाच्या घरी परसात एक शेवत्याचे झाड आहे. झाडाला शेगा

लमडल्या आहेत या झाडावर तो महज चढून जातो आणि माकडासारखा फांदीच्या टोकावर पोचून सगळ्या शेंगा तोडून आणतो."

रघुवीरने विचित्र वर्णन करीत सांगितले. "बरं, त्याचं घर कसं काय आहे? जमोन-जुमला?" पुढचा प्रश्न.

रघुवीर म्हणाला - "घराबाबत विचारता ? दिवसा घरात असून सूर्य दिसतो, तर रात्री चन्द्र आणि नक्षत्रे त्याच्या घरच्या धितीबाबत मी काय सांगू ? असा सुरेख तहण आपल्याला आवई म्हणून मिळणार हे आपलं भाग्यचं समजा."

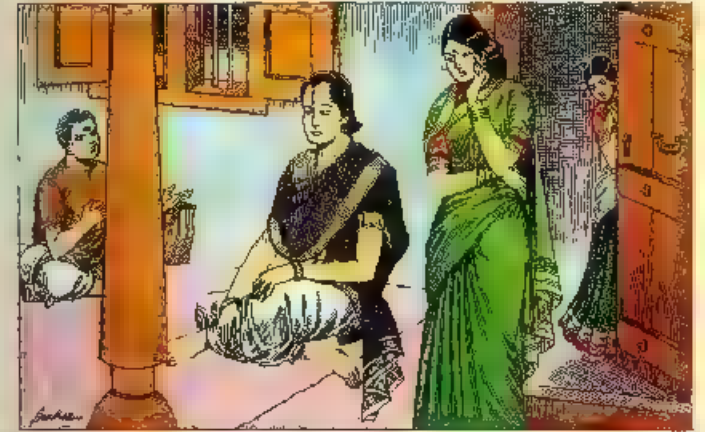
हे सगळं ऐकून कमल पांडे काही बळ काही बासलाच नाही. मग रघुवीरनेच विचारले - "दोन तीन दिवसात आपली

बैठक ठरवू या? तुम्हाच सगळं पाहून घ्या एकदा !"

नाराज होत कमल पांडे म्हणाला - "नको, काहीं जरूर नाही. मी आताच ठरवलय की नीलांबरीच लग्न राघवशी करायचं !"

"बरं आहे" म्हणून रघुवीर निघून गेला. लक्ष्मी मुकाट्याने नवऱ्याकडे पहात राहिली. त्याच्या निर्णयाबाबत ती जरी खुश झाली, तरी शुक्रला न पाहताच हे स्थळ त्यानं का नाकारले हे काही तिच्या लक्षात येईना.

बाधकाच्या मनातील शंका जाणून कमलने समजावून सांगितले - "हे बघ लक्ष्मी, रघुवीर मोठा वाचाळ माणूस आहे.

आपल्या वाक-जातुयाने मला भुनवण्याचा त्याने प्रयत्न केला, पण तो फसला ! तो काय म्हणाला हे तुला नोंद समजले का?

बराच नाव आहे शुक्र आणि ते मोठे सार्थक आहे ! याचा अर्थ असा की राक्षसांचा गुरू शुक्राचार्य यांच्याप्रमाणे मुलाला एकाच बोलण्याने दिसले, शुक्राचार्याचा दुसरा दोष म्हणजे त्यांचे मक्षपान ! रघुवीर म्हणाला मुलगा दाहू पितो. तो म्हणाला - मुलगा दिवसा शुक्र आणि रात्री कुरुनाथ खाते, याचा अर्थ बसा की रात्री मुलगा घराबाहेरच पळत नाही.

शुक्राचार्या शिक्षणनाबत रघुवीर म्हणाला - तो रामायण व महाभारताची पाने उलटतो, ज्याला अक्षर ज्ञान नाही तो पुस्तकाची पाने खनटव्याशिवाय काय करणार? रघुवीरने ब्राल्मीकी व कालिदास यांचा उल्लेख केला हे दोघे प्रथम अशिक्षितच होते.

संगीत-ज्ञानाची गोष्ट निघामी तोंडा रघुवीर म्हणाला की तो बासरीप्रमाणे बीणा

वाजवतो आणि बासरीतून मुद्रणाचा आवाज काढतो, एका बासरीतून दुसऱ्या वाद्याचा आवाज कसा काढता येईल? रघुवीरचा आवाज असा की शुक्राला संगीताचे ज्ञान मुळीच नाही

नंतर तो म्हणाला की घरात वसले की दिवसा सूर्य आणि रात्री चंद्र व नक्षत्रे दिसतात. याचा अर्थ असा की चराचर छप्परच नाही, म्हणजे ती एकादी झोपडी असवी ति वरून शब्द वा पाने झडत गेलेली असतील."

कमल पाडेने रघुवीरच्या बोलण्याचा आशय वाचकोला सांगून मग तो तिला म्हणाला "नक्षत्री, शिवपुरीचा मुलगा नक्षेत्र आपल्याला, बुरून खेळत साबरे ! आपल्या नौलांबरीला राखवच करा. शिवाय तू म्हणतच होतीस की दोघांनी एकमेकांना पसंत केलय ! नाक्षी या विवाहाला आता मान्यता आहे."

दरवाणापाने उभी असलेली नौलांबरी खुश झाली ति याला निघून गेली

महाभारत

आरकेतले सर्व लोक महोत्सव पहाण्यासाठी वंतर्द्वीपान गेले. यामुळे अर्जुन व सुभदेचा विवाह निष्फेदकपणे साजरा झाला.

त्याच्या सदैव मद्र असलेल्या सुभदेला अर्जुन म्हणाला, "ज्या विवाहात पितृ विला हाऊ अधिमाक्ष कन्यादान करतो, तोच खरा विवाह. परन्तु असा विवाह आपल्या नशिबी नाही. प्रियकर श्रयसी या नात्याने आपण रात्री गंधर्व-विवाह करू शकू. हा विवाह हवीप धर्मात शम्य ठरतो. अशा गंधर्व विवाहाचा तुम्ही तर काही हरकत नाही ना?" सुभदा या प्रश्नाचे काहीच उत्तर देऊ शकली नाही ती मनातल्या मनात आपली वन्धु श्रीकृष्ण याचे स्मरण करत राहिली. तिचे डोळे भरून शाले होते.

आपली इच्छा पूर्ण होणार नाही, असे वाटून अर्जुनाने इच्छाचे स्मरण केले. फलस्वरूप स्वतः इन्द्र आपल्या पत्नी शची व असुधती, नारद वशिष्ठ व अन्य काही ऋषिगण व काही अप्सरा यांच्यासह अर्जुनाकडे येऊन पोचला

त्याच मुहूर्तावर कृष्णही अक्षर, सात्यकी आदीना घेऊन तेथे पोचला. त्यावेळी बलराम अंतर्द्वीपात गाढ झोपलेला होता. देवकीदेवी व हस्मिणीही कृष्णाबरोबर आल्या होत्या.

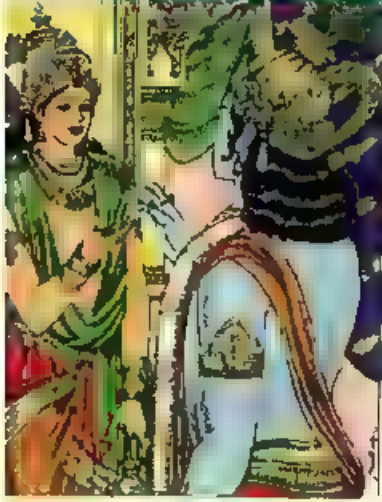
इन्द्राने कृष्णाला खुशाली विचारली आणि उपचार म्हणून विचारले, "माझा पुत्र अर्जुन याचा विवाह तुझी बहीण सुभदा हेच्याशी करून घ्यायला कवून आहेत ना?"

मुक्तकंठाने याकव भुत्तरले, "आम्हाला

सुभदा विवाह

वाहन अधिक काय हवे?" कृष्णानेही आपली संमति व्यक्त केली.

नंतर इन्द्राने अर्जुनांना मंगलस्नान करवले. दिव्य पुष्पमाळा आणि नुस्म वस्त्राभरणांनी सुमजित करून त्यांना विवाहमंडपात आणले.

या समधीत मरुत्सती, जन्मी, देवकी, हस्तिमणी या स्त्रियांनाही हस्तिमणीला मंगलस्नान करवून, अमृत्य आभरणे, हांगेने वगैरे घालून सजवले अन् मंडपात आणून अर्जुनाभेजारी बसवले. दिकपालकना साधी ठवून, नारद, वशिष्ठ आदि ऋषींच्या उपस्थितीत विवाह सोहळा शास्त्रीक पद्धतीने राजरा ज्ञाना, बानंतर देवनेकीचे

सर्वजन परत गेले. यादवही जेव्हा अतर्हीपाकडे जायला निघाले, तेव्हा कृष्ण अर्जुनाला म्हणता, "अर्जुन, तू आपली नीस विवस झेवून रहा. नंतर सुभदेला घेऊन रघालून इन्द्रप्रस्थाकडे जा." नंतर सैन्य, सुधीश, मेघपुत्र व सलाहाकार नावाचे घोडे जोडून त्यांच्यासाठी तयार असलेला रथही त्याने अर्जुनाला दाखवला.

कृष्णाने सुधयस्थाप्रमाणे अर्जुन वीस दिक्क द्वारकेत राहिला. नंतर तो सुभदेला म्हणता, "माझा चातुर्मास काता पूर्ण झालाय. ब्राह्मणांची समाराधना करावची आहे मला, तू आवश्यक ती व्यवस्था कर."

समाराधनाही व्यवस्थित पार पडली नंतर अर्जुनाने सुभदेला सांगून रथ तयार करवला. रथात सुभद्रा व तिच्या दासींना घेऊन अर्जुन वेगाने इन्द्रप्रस्थाकडे जायला निघाला.

नगरातील यादवांनी हे दृश्य पाहिले. अर्जुन सुभदेने अपहरण करून घेऊन जायला आहे असे वाटून त्यांनी त्याला अडवले व ते अर्जुनावर बाधाचा अर्थाव करू लागले. अर्जुनाने त्यांना हरवले व स्वतःचा बचाव करून त्याने रथ रैवतक पर्वताच्या दुसऱ्या बांधूकडे नेता.

ही बातमी अन्नर्हीपात समजली व अर्जुन सुभदेला पळवून नेत असल्याची बातमी सर्वांना समजली. तेना पाठवून, अर्जुनाचा

पराभव करून सुभद्रेला परत जाणायचा निर्णय पादवांनी घेतला. बलरामाने त्यांना यांचवले व ते कुष्णाला कट्ट शब्दात म्हणाला, 'पाहिलस, अर्जुनाने केवढा द्रोह केला आपल्याकडील? तू गप्प का आहेस?' असल्या अपमानापेक्षा मृत्यु लाख बरा. तू फक्त 'हो' म्हण, की मी आत्ताच्या आत्ता जाऊन संपूर्ण कौरववंशाच निषेदन करून देतो."

समजुत काढत कुष्ण बलरामाला म्हणाला, "अर्जुनाने असा काय सैरा गुन्हा केलाय? काय दुष्कृत्य केलेय त्यानं? आपल्या सुभदेला पाहून कुतूहल वर कुठे ओघवला असता आपण? राक्षसविवाह

धर्मसंमतच आहे ना? अन् सर्वजण मिळून तरी अर्जुनाला हरवण्याचं मगधर्थ आहे का तुमच्यात? कदापि शक्य नाही ते. तुम्ही स्वतःच विचार करा न, कि त्याच्या कडून हार साधून अपमानित व्हायचं, की त्याच्याशी चांगलं नातं बोडायचं? मला हा दुसरा मार्गच प्रशस्त वाटतोय."

यादवाना कुष्णाचा हा सल्ला पांघरू वाटला. अर्जुन सुभद्रेसह इन्द्रप्रस्थाना पोचला. त्याने पौचल्याबरोबर मातेला व वडील अधूना नमस्कार केला. आणि सुभद्रेला बरोबर घेऊन तो द्रौपदीच्या अंतःपुरात गेला. त्याला पाहून द्रौपदी म्हणाली, "सुभद्रे बरोबर द्वारकेतच राहून मजेत दिवस घालवू शकला असतात की? नाहीतर राजेंलाकांच नवनवीन सिंहांच्या प्रेमात अडकून रहाणं नैमग्निकच आहे ना? अन् शिवाय, कितीही दूळ बंधन असली, तरी जुनी झाल्यावर तुटतातच ना? प्रेम कधीही स्थायी नसतं." द्रौपदीच्या स्वागत द्वेष पुरेपूर भरलेला होता. अर्जुनाने तिला खूप समजावले.

अर्जुनाने इशारा करताच सुभद्रेने कुन्ती व द्रौपदी यांना नम्रपणे नमस्कार केला. द्रौपदीने तिला मिठीत घेऊन मोठ्या आनंदाने आशिर्वाद दिला.

इन्द्रप्रस्थातील सर्व व्यवहार सुरळितपणे चालू होते. अंतरांग, अक्षर, अर्जुन, सात्यकी, कृतवर्मा, सांब, प्रद्युम्न आदि

यादवांना कृष्ण आपल्याबरोबर घेऊन इन्द्रप्रस्थात आला. धर्मराजाला ही वार्ता कळल्याबरोबर आपल्या चारही बन्धूंना त्याने त्यांच्या स्वागतासाठी पाठवले. अशा प्रकारे यादवांचा नगरप्रवेश बांगलाच शटायत आला.

यादवांनी आपल्याबरोबर हजारो घोडे, हत्ती, रथ, भायी व आश्रणे आणली होती. यादवांनी या सर्वांचा स्वीकार केला. त्यांनाही यादवांच्या भुजित भेटवस्तु दिल्या आणि काही विक्स आपले कास अतिथि म्हणून आपल्याकडे सुखात ठेवले. कृष्ण सोडून बाकी सर्वजण नंतर द्वारकेला परत गेले.

कालक्रमाने सुभद्रा अर्जुन यांना पुनलाभ झाला. त्याचे नाव 'अभिमन्यु' असे ठेवले गेले. अभिमन्यु या शब्दाचा अर्थ आहे - निर्भय व क्रीडारी. द्रौपदीलाही प्रतिनिध, सुतसोम, श्रुतसोम, शरातनिक व वृत्तसेन असे पाच पुत्र झाले. अर्जुनाने या सर्वांना स्वतः धनुर्विद्येचे धडे दिले. परंतु या सर्वात केवळ अभिमन्युच 'अर्जुनासारखा धनुर्धारी' म्हणवला गेला.

कृष्ण इन्द्रप्रस्थात असतानाच अतिशय गरमी पडली. अरण्या जळू लागली अन् त्यावरून येणारी हवा कूपच गरम होऊन वाहू लागली. नद्या सूकून गेल्या, पश्चिमकडून येणाऱ्या गरम झळांमुळे सारे प्राणिमात्र कळकळू लागले.

त्या ग्रीष्मकालात अर्जुन एकदा कृष्णाला

म्हणाला, "अशा हवेत आपण यमूनकिनारीच्या अरण्यात वरे बनवून रहावे हे बरे. तिथेच राहून आपण शिकारही करत जाऊ."

कृष्णाला अर्जुनाचा हा विचार आवडला. काही मित्र व बाकी परिवार घेऊन ते तेथे जाऊन सुखाने राहू लागले. एके दिवशी ते सर्वजण सांडववनाजवळच्या चंदनाच्या झाडाखाली बसले. कुंजात बसून त्यांनी भोजन शुरकले. कृष्णअर्जुनाबरोबर द्रौपदी व सुभद्राही तेथे होत्या. सर्वांनी अंशाला चंदनाचा लेप लावला होता व गळ्यात पुष्पमाला घातल्या होत्या. सर्वजण गप्प मारण्यात मग्न होते.

त्याच वेळी एक वृद्ध ब्राह्मण त्याच्या जवळ आला. तो खूपच बुच असून त्याचे शरीर तेजस्वी दिसत होते. त्याने सुती कपडे धारण केले होते. त्याच्या डोक्यावर जटा बटकले होत्या. मिशांचा रंग गारोचना सारखा होता. तो कृष्णार्जुनांना म्हणाला, "महाराज, ही भोजनप्रिय आहे. मला भोजन दिलंत तर जेवत मी."

त्याचे बोलणे ऐकून ते दोघे म्हणाले, "बोल बाह्याणा ! कसलं भोजन हव तुला?"

"मी अग्निहोत्र आहे. मला दुसरे कसलं भोजन नको, हे खांडववनच खायचा याचा विचार आहे मी कित्येक वेळा तसा प्रयत्न

केलाही. पण दरवेळी इन्द्राने मुसळधार पाऊस पाडून माझं प्रयत्न विफल केलं. नेहमीच विघ्न आणले त्याने. तक्षकासारख्या सर्पांची मदत घेऊन सो या वनाचं रक्षण करतो. आपल्यासारख्या महान लोकांची मदत मिळाली, तरच मी हे कार्य सफलतेनं पार पाडू शकेन. आपण मला त्यासाठी मदत करावी."

अग्निहोत्राच्या खांडव-वन दहून करण्या-मागे एक प्रबळ कारण होतं.

पूर्वी श्वेतकी नावाचा एक राजा होता. तो एकापाठोपाठ एक यज्ञ करत राहिला. एका त्याने एक दीर्घ धाम केला. त्यामुळे त्यासाठी श्वेतकीला मदत करणाऱ्या ब्राह्मणांचे डोळे धुराने खराब झाले. श्वेतकीने सग त्यांच्या लागी दुसरे ब्राह्मण बोलावून यज्ञ पूर्ण केला.

परन्तु श्वेतकीने पुन्हा जेव्हा यज्ञ करण्याची इच्छा दर्शवली, तेव्हा मात्र सर्व ब्राह्मणांनी त्यासाठी थण्यास नकार दिला. राजा जेव्हा ग्यावया करू लागला, तेव्हा त्यांनी स्पष्टच सांगितले की, "केवळ शिवच तुझ्या यज्ञाचा ऋत्विज बनू शकेल. त्याच्या कडूनच यज्ञ सिद्ध होऊ शकेल."

श्वेतकीने तगेच कैलासावर जाऊन तपस्या केली. शिव त्याच्यामोर प्रत्यक्ष होऊन म्हणाला, "केवळ ब्राह्मणच ऋत्विज बनू शकतात तरीही तू सतत बारा वर्षंपर्यंत

अग्नीची प्रार्थना केलीस. तरच हे शक्य होईल."

शिवाच्या म्हणण्यानुसार श्वेतकीने अग्नीची प्रार्थना केली. अन् तो त्यावेळी अश्विना तुपाची जाळणी देत राहिला. नंतर तो परत शिवाकडे गेला.

शिव म्हणाला, "मी तर तुला प्रथमच सांगितले होतं की, केवळ ब्राह्मणच ऋत्विज बनू शकतां मी स्वतः त्यासाठी योग्य नाहीय. पण माझ्या वतीने दुर्वास ऋत्विज बनून येईल. यज्ञासाठी योग्य तो सोय करून देव."

श्वेतकीने सारी तयारी करून ठेवली. शिवाने दुर्वासाला पाठवून दिले. त्याने यज्ञ केला व आपली दक्षिणा घेवून तो निघून गेला.

नंतर अग्नी शकिकत घडली. अग्निहोत्रचे जाळतीच्या तुपाचे पोट तुडुन भरलेच होतं. त्याला अजीर्ण झाले. त्याचे तेज तोपले. शेवटी ब्रह्मदेवाकडे जाऊन त्याने अुपाय विचारला.

त्याच्याकडे पाहून ब्रह्मदेवाला हसू आले. ते म्हणाले, "अमर्याद तूप प्यायल्यामुळे तुला अजीर्ण झालंय. खांडववनाचं दहन केलस तर तू बरा होऊ शकशील, तुझ तेज परत येईल. खांडववनात अतंक प्रकारचे प्राणी, औषधी वनस्पती, महावृक्ष व विषय औषधे आहेत. ते सर्व खाईस की तुझा रोग दूर होईल."

ब्रह्मदेवाने सांगितलेला मार्ग अनुसरून अग्नीने खांडववनात प्रवेश केला व दहनकार्य सुरू केले. परन्तु ताबडतोब मुसळधार पाऊस सुरू झाला. क्तावले हत्ती, सरप आदि सर्व प्राणी तोडात पाणी भरून आणून अग्निहोत्रावर मारू लागले. त्याचा प्रयत्न निफल झाला.

अग्नीने सग वेळा खांडववन जाळायचा प्रयत्न केला, पण ते सगही प्रयत्न निफल झाले. अग्नि पुन्हा ब्रह्माकडे गेला व त्याने आपली असमर्थता पकट केली. अजूनही आपण अजीर्णाने पीडित जमल्यावृत्तीची तक्रार त्याने व्यक्त केली.

बालकांधिषी बातम्या

पाठ्यपुस्तकात स्थान

महापुरुषांविषयीच्या वैशिष्ट्यांना पाठ्यपुस्तकात स्थान दिले जाते, ही तर सामान्य गोष्ट झाली. हे महापुरुष बालक बालिकांना मार्गदर्शन करतात व त्यांची सुचवलेल्या भाषांनी बोलता प्रोत्साहन देतात. मल्याळी भातभाषा असलेला चि राजेश हा अकरा वर्षांचा बालक. मद्रासच्या एका शाळेत शिकत आहे. सध्या तो सहावीत आहे या बालकाच्या

वैशिष्ट्याची माहिती त्याच्या फोटोसह पाठ्यपुस्तकात सामिल केली गेली आहे. गेल्या वर्षी कॅनडातील लीम बिड्स येथे कराटे वैश्वियत शिष्यास्पर्धेत झाल्या. पंधरा वर्षांसाठीही मुलांसाठी

आयोजित असलेल्या स्पर्धेत चि. राजेशला स्वर्णपदक मिळाले. १९९३ मध्ये अमेरिकेपुरता झालेल्या नॅशनल चॅम्पियनशिप व १९९५ मध्ये जवळपुरता झालेल्या स्पॅनिशवरील त्याने सुवर्णपदके मिळवली. शाळेत दाखल होण्यापूर्वीच तो कराटे शिकला आठ वर्षांचा असतानाच त्याने ब्लॅक बेल्ट मिळवला. शाळेत दाखल झाल्यावर ही तो रोज बारा तास कराटेचा अभ्यास करत असे. राजेश कॅनडाहून परत आला, तेव्हा राज्याच्या मुख्यमंत्र्यांनी भवन त्याने स्वतःत केल्या विचारले, "जोन लुना काय हवे?" त्याने कराटेच्या अभ्यासासाठी थोड्याशा जागेची मागणी केली. राजेशाला जागा देण्याचे मुख्य मंत्र्यांनी मान्य केले.

चित्रकार व अभिनेता

फॅन्टॅसी फो. डेव्हिड हा बारा वर्षांचा विद्यार्थी आहे

त्याचे नाव 'गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड्स' मध्ये दाखल आहे, अशी शिफारस करण्यात आलेली आहे. आतापर्यंत त्याने ३५,००० चित्रे रेखाटून एक मुद्रांकन प्रकल्प केला आहे

लखनपणी तो तुसला गेल्लेनीने चित्रे काढत बसे. शेल्लेची जागा पॅनन व नंतर ब्रशने घेतली. चित्रे काढण्यासाठी तो जबरजस्त व तैत्तर्यपूर्ण व्यक्ती असतो. कॉम्प्युटरच्या साहाय्यानेही त्याने आपल्या कित्येक चित्रांना रूप दिले आहे. चित्रपटात अभिनय करण्यासाठी लहान मुलांची गरज असल्याची जाहिरात एकदा त्याने पाहिली व लगेच त्यासाठी अर्ज केला. त्याची लिदरशी प्राली अभिनेता डेव्हिड याचा एक मल्याळी चित्रपट सध्या काही चित्रपटगृहातून चालू आहे.

बहुमुखी प्रतिभावान

'सेंटर स्टेज' ही बंगलोरची एक संस्था आहे. या संस्थेने मद्रासच्या एन्. श्रीराममुद्दन नावाच्या विद्यार्थ्याच्या बहुमुखी प्रतिभेचे खूप कौतुक केले व 'या वर्षाचा बालक' म्हणून त्याचा गौरव केला. हा मुलगा सध्या अकरावीत शिकत असून भविष्यात त्याला खूप शिक्ता यावे म्हणून त्याला ही संस्था एक लाख रुपयांचा पुरस्कार देत आहे. शालेय शिक्षणाबरोबरच लेखन, कोडी, चित्रकला व मृदुंगनादन आदि क्षेत्रातही श्रीराममुद्दन महत्त्वपूर्ण कामे करत आहे. त्याच्या शाळेचे शिक्षणारा कौशिक जयराजन हाही या वर्षाचा वर्धमान विद्यार्थी म्हणून घोषित झाला आहे व बहादुरावरूपय वक्षिमाचा मानकरी ठरला आहे.

बांदोबा पुरवणी - ८६

आपल्या देशाची वृक्षसंपदा

अग्निपुरुष

अग्निवृक्ष आपल्या देशात सर्वत्र दिसत असले तरी हे बिहार, बंगाल व समुद्रकिनारीच्या वनप्रदेशात जगूच करून भाटळतात वृक्षशास्त्रज्ञां चाला 'एरिजिना इंडिका' असे म्हणतात. हा शाल फुलांचा वृक्ष आहे व तो भारतात आढळतो, असे हे शब्द सूचित करतात. या लांबट लाल फुलांच्या पाकळ्या फारशा सुषुप्त नाहीत. याची पाने काहीशी मोठी व विदल असतात. काही प्रांतात ही विदल पाने ब्रह्मा, विष्णु व महेश यांचे प्रतीक मानली जातात. आपल्या देशातील काही विश्वन माणसे यांना पिता, माता व परिशुद्ध आत्मा म्हणजेच देव असे मानतात. खालच्या बाजूच्या दोन पानांचे देव एकमेकांसमोर असतात.

शरपूर पाने असलेले हे झाड पंधरा मीटरपर्यंत उंच वाढते. राखीव बगीचे व रस्त्यांच्या दुतर्फा शांभेसाठी व छायेसाठी ही झाडे मृदुम लावली जातात. यांची मुळे जमिनीला सुपीक बनवतात, म्हणूनच चहाच्या मळ्यात अर्धून मधून ही झाडे लावतात. याच्या फांद्या व डहाळ्यांना लहान लहान काटे असतात, पण आडे जसजशी पक्की होत जातात तसतसे खोडावरचे व जाड फांद्यावरचे काटे नाहीसे होतात.

फेब्रुवारी, मार्च मध्ये पाने लहू लागून फुले वेळू लागतात. फुलांच्या मोसमात संपूर्ण झाड बाल फुलांनी भरून जाऊन विस्तारसारखे दिसते, म्हणूनच या झाडांना 'अग्निवृक्ष' असे म्हणतात.

हिन्दीत या वृक्षाचा 'पांग्री', मराठीत 'पांगारा' किंवा 'अग्निवृक्ष', बंगालीत 'रत्नमंदार', मल्याळीत 'मंदार', तमिळमध्ये 'मुळळुमुरंगु' व तेलगूत 'वाडिवा' असे म्हणतात.

सूर्यवंशी राजा मगर याने अश्वमेध यज्ञ करण्याचा निश्चय केला, सर्व सुलक्षणांनी युक्त असा एक घोडा सजविण्यात आला व त्याला दिम्विजय-यात्रेसाठी सोडण्यात आले. घोड्यामागे सगराचे साठ हजार राजकुमार ही येले.

घोड्याने निरनिराळ्या देशात संचार केला कोठेही कोणी त्याला अडवले नाही. पण एक दिवशी अकस्मात घोडा दिसेनासा झाला. राजपुत्रांनी घोड्याची खूप शोधाशोध केली पण तो कोठेही दिसला नाही. आता घोड्याला शोधून काढणे आपल्याला जमणार नाही अशी जेव्हा त्यांची खात्री झाली तेव्हा त्यांनी आपल्या पित्याला ही वार्ता फळवली, सगर महाराज म्हणाले - "यज्ञाचा घोडा पर पृथ्वी-तलावर सापडत नसेल तर पाताळ-लोकात जाऊन त्याचा शोध घ्या जमीन उकरा नि पाताळात जा."

सगर पुत्रांनी जमीन खोदवला सुरुवात केली, खूप खूप खोदल्यावर शेवटी ते पाताळ लोकात पोचले. तिथे त्यांना एक तंजस्वी मुनि तपश्चर्येत मग्न असलेले दिसले, त्यांच्या जवळच यज्ञाचा घोडा बांधलेला दिसला, हे दृश्य पाहून राजकुमारांचा राग अनावर झाला व त्यांनी त्या मुनींना शिवांगाला करागला सुरुवात केली. त्यांना पकडण्याचा ते प्रयत्न करू लागले तपोभंग होऊन मुनींनी आपले डोळे उघडले त्यांच्या तेजस्वी दृष्टीने सर्व राजकुमार जळून भस्म होऊन गेले. इताने घोड्याचे अपहरण

केले व त्याला वेध लागून बांधले हे राजकुमारांना माहीत नव्हते.

सगर महाराजांचा नातू भगौरथ याने अखंत कठीर तपश्चर्या केली आणि स्वर्गातील गंगेला पृथ्वीवर घेऊन आला, तो या गंगेला पाताळातही घेऊन गेला, सगर-पुत्रांच्या राखेवरून जेव्हा बंगा वाहू लागला तेव्हा त्यांचा उद्धार झाला, अशा रीतीने भगीरथाने आपल्या पूर्वजांना वाचविले.

आपल्या दिव्य दृष्टीने सगर-पुत्रांना भस्मसात करणारे हे मुनि म्हणजे कपिल. ते विष्णूचे परम भक्त होते, देवदत्तांचे पूज्य होते. पित्याच्या मृत्यूनंतर त्यांनी आपल्या मातेला ज्ञानोपदेश दिला व तिला मुक्त केले. आपल्या चतुर्-दर्शनापैकी सांख्य दर्शनाचे प्रवर्तक होते कपिल मुनि.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. माहीने संस्थापक कोण?
२. हिंदू पुराणांनुसार प्रथम मृत झालेला मानव कोण?
३. पितळ हा धातू कला तयार करतात?
४. 'दत्त मंदिर' कोठे आहे?
५. तेंप येटांवर झिल्ल तयार झालेले शहर कोणते?
६. कोक्याना किती बोळे असतात?
७. बांगला देशातील सर्वात अधिक प्रमाणात अणुगारे पीक कोणते?
८. ऑस्ट्रेलियातील बेट असणारे राज्य कोणते?
९. 'दि कर्नल' म्हणून ओळखले जाणारे भारतीय क्रिकेट खेळाडू कोण?
१०. 'अंकारा' पूर्वी तुर्कस्तानची राजधानी कोणती होती?
११. आपल्या राष्ट्रीय झेंड्यात अक्षरेल्या अक्षरेकडजाला विाती आत आहेत?
१२. शीत करन्सीचे नाव काय?
१३. फत्तेपुरशिक्री कोणी वसवली?
१४. सुणस कालवा केव्हा सुरू करण्यात आला?
१५. संरक्षकहून एक दिवसीय सामन्यात खेळून 'सेंचरी' करणारा पहिला क्रिकेटखेळाडू कोण?
१६. टेमिन्डिलनचा संशोधक कोण?
१७. 'तात्कालिक प्रभावमन्त्री' म्हणून दोन वेळा नवाबदारी संभाळणारे प्रधानमन्त्री कोण? केव्हा केव्हा त्यांनी हे काम केले?
१८. 'सुनो' नावाची कुवती कोणत्या देशात खेळली जाते?
१९. 'होर्स पावर' या शब्दाचा वापर प्रथम कोणी केला?
२०. सर्वात मोठे बेट कोणते?

उत्तर

१. ब्रह्मर्षी	०१	२०. सर्वात मोठे बेट	१
२. हिंदू पुराणांनुसार प्रथम मृत झालेला मानव कोण?	२१	२१. ऑस्ट्रेलियातील बेट असणारे राज्य कोणते?	२
३. पितळ हा धातू कला तयार करतात?	३१	२२. शीत करन्सीचे नाव काय?	३
४. 'दत्त मंदिर' कोठे आहे?	४१	२३. फत्तेपुरशिक्री कोणी वसवली?	४
५. तेंप येटांवर झिल्ल तयार झालेले शहर कोणते?	५१	२४. सुणस कालवा केव्हा सुरू करण्यात आला?	५
६. कोक्याना किती बोळे असतात?	६१	२५. संरक्षकहून एक दिवसीय सामन्यात खेळून 'सेंचरी' करणारा पहिला क्रिकेटखेळाडू कोण?	६
७. बांगला देशातील सर्वात अधिक प्रमाणात अणुगारे पीक कोणते?	७१	२६. टेमिन्डिलनचा संशोधक कोण?	७
८. ऑस्ट्रेलियातील बेट असणारे राज्य कोणते?	८१	२७. 'तात्कालिक प्रभावमन्त्री' म्हणून दोन वेळा नवाबदारी संभाळणारे प्रधानमन्त्री कोण? केव्हा केव्हा त्यांनी हे काम केले?	८
९. 'दि कर्नल' म्हणून ओळखले जाणारे भारतीय क्रिकेट खेळाडू कोण?	९१	२८. 'सुनो' नावाची कुवती कोणत्या देशात खेळली जाते?	९
१०. 'अंकारा' पूर्वी तुर्कस्तानची राजधानी कोणती होती?	१०१	२९. 'होर्स पावर' या शब्दाचा वापर प्रथम कोणी केला?	१०
११. आपल्या राष्ट्रीय झेंड्यात अक्षरेल्या अक्षरेकडजाला विाती आत आहेत?	१११	३०. सर्वात मोठे बेट कोणते?	११
१२. शीत करन्सीचे नाव काय?	१२१		
१३. फत्तेपुरशिक्री कोणी वसवली?	१३१		
१४. सुणस कालवा केव्हा सुरू करण्यात आला?	१४१		
१५. संरक्षकहून एक दिवसीय सामन्यात खेळून 'सेंचरी' करणारा पहिला क्रिकेटखेळाडू कोण?	१५१		
१६. टेमिन्डिलनचा संशोधक कोण?	१६१		
१७. 'तात्कालिक प्रभावमन्त्री' म्हणून दोन वेळा नवाबदारी संभाळणारे प्रधानमन्त्री कोण? केव्हा केव्हा त्यांनी हे काम केले?	१७१		
१८. 'सुनो' नावाची कुवती कोणत्या देशात खेळली जाते?	१८१		
१९. 'होर्स पावर' या शब्दाचा वापर प्रथम कोणी केला?	१९१		
२०. सर्वात मोठे बेट कोणते?	२०१		

रसिकतेचे मूल्यमापन

रामशर्मा नावाचा एक सहृदय कवि होता. तो आपल्या कविना लोकांना ऐकवी आणि ते संतोषाने ब्रे काही देत ते स्वीकारी

एकदा रामशर्मांना समजले की शहरात सत्यवादी नावाचा एक सधन काव्य रसिक व्यापारी आहे. रामशर्मा त्याला भेटण्यासाठी निघाला. चालता चालता तो थकून विश्रांतीसाठी एका झाडाखाली बसला.

थोड्याच वेळात एक गरीब माणूस तेथे आला. शेतात काम करून थकून आराम करण्यासाठी तो तिथे आला होता. रामशर्मांना पाहून तो म्हणाला - "महाराज, आपली मुद्रा गोठी तेजस्वी दिसत आहे. आपण कोणी कवि तर नाही?"

रामशर्माने होकारार्थी मान हलवली गरीब माणूस खरोच म्हणाला - "मी काही शिक्षला-सतरचेला माणूस नाही पण माझ्या जीवनाशी संबंधित काही कविता ऐकवल्यात

तर आनंद वाटेल मला."

गरीबाने रामशर्मांना आपली कहाणी ऐकवली त्याचे आई बाप म्हातारे होते. त्याची बायको मोठी गुणवती होती. त्यांना दोन वर्षांचा एक मुलगा होता. शेतात काम करून त्याला रात्र दहा रुपये मजुरी मिळे. त्यातून तो आपल्या सर्व गरजा भागवी. बायको पुरवणीच्या वेळाला काही खाद्य पदार्थ बनवून विकत असे. सर्व परिवार सुखाने रहात असे. या गरीब माणसाला कविता ऐकवचा छंद होता. तो काव्य-रसिक होता.

त्याची गोष्ट ऐकून रामशर्मांना स्फूर्ती येवून त्याने त्या गरीबाच्या जीवनावर दहा कविता रचल्या. त्या ऐकून गरीबाला खूप आनंद झाला. त्याचे डोळे आनंदाश्रूंनी भरून आले. तो रामशर्मांना म्हणाला - "माझ्यावर कविता करून त्या निःसंकोचपणे आपण ऐकवल्यात ! मला खूप संतोष वाटला आता

मी जी फूल ना फुलाची पाकळी म्हणून हें दहा रुपये देत आहे. ते स्वीकारायला सकाच करू नका. आपण जर ते घेतले नाहीत तर मला आपला अपमान झाल्यासारखे वाटेल."

रामशर्माने दहा रुपये घेतले. गरीब माणसाला पुन्हा कामावर जायचे होते रामशर्मांचा निरोप घेऊन तो निघून गेला. माला रामशर्मा शहराकडे जायला निघाला. वाटेत त्याला राजाचा एक नातेवाईक भेटला. तो आपल्या गाडीत बसून झालेला होता. हा एक कवि आहे हे जेव्हा त्याला समजले तेव्हा तो फार खुश झाला. त्याने रामशर्मांना गाडीत बसवून घेतले.

या गृहस्थांना ही कविता ऐकल्याचा धौक होता. त्यांनी विनंती केली 'कविराज,

माझ्यावर एकावी कविता रचून मला ऐकवा ना !' रामशर्माने त्याच्याकडून त्याची गोष्ट ऐकून घेतली.

त्याच नाव हात श्रवण. राजाचे त्याच्यावर फार प्रेम होते. आपल्या राज्यात कोठे कोठे निसर्गरम्य प्रवेश बाहेत हे पाहण्याचे काम राजाने त्याच्याकडे सोपविले होते या कामासाठी त्याला दरमहा पन्नास हजार रुपये मिळत. नेहमीच कामासाठी बाहेर जावे लागत असल्यामुळे त्याला आपल्या प्रिय पत्नीचा सहवास क्वचितच घडे.

त्याची आत्मकथा ऐकताच रामशर्मांची काव्य-प्रतिभा जागृत झाली. श्रवणाच्या पत्नीच्या विरह-वेदनेवर त्याने एक सुरेख कविता रचली. कविता ऐकताना श्रवणाला

भास झाला की जणू आपण आपल्या घरीच आहोत.

थोड्याच वेळात गाडी शहरात पोचली. रामशर्मांच्या हाती ५०० रुपये देत श्रवण म्हणाला - “कविराज, ही आपल्या कवितेची किंमत नाही. संतोषाने मी आपली अल्प सेवा करीत आहे.”

रामशर्मनि मिळालेल्या घनाचा स्वीकार केला, आणि पुढे तो सत्यवादीच्या घरी पोचला. सत्यवादीचा भव्य महाल पाहून रामशर्मनि डोळे विपून गेले. तो घरात प्रवेश करीत असताना सत्यवादीची पत्नी रुक्मिणी म्हणाली - “आपण मोठे तेजस्वी दिसताहात. आपण कोणी प्रसिद्ध कवि तर

नाहीत ?”

रामशर्मा हसून ‘होय’ म्हणाला. रुक्मिणीने आपल्या नवऱ्याबद्दल बरेच काही सांगितले - ते एक मोठे व्यापारी आहेत. घरातून सकाळी बाहेर पडतात, ते रात्रीच घरी परत येतात. ते मोठे भाग्यशाली आहेत. जो व्यापार हाती घेतात, त्यात यशस्वी होतात. रोज कमीत कमी दहा हजार रुपये मिळवतात. कधी कधी पन्नास हजार रुपये सुद्धा मिळवतात.

सत्यवादी मोठे काव्य-रसिक आहेत. कविता ऐकायची संधि मिळाली तर दुसरे कोणते ही महत्वाचे काम ते सोडून देतील. रुक्मिणीने आपल्या नोकरांना नवऱ्याला शोधण्यासाठी शहरात पाठविले.

ते घर नि तेथील वातावरण पाहून रामशर्मा रुक्मिणीला म्हणाला - “मी तर नंतर ही येऊ शकेन. नोकरांना पाठविण्याची गरज नाही.”

रुक्मिणी म्हणाली - “आपणासारखे महाकवि घरी आले म्हणजेच ते घरात असणार ! आपण जालात, आणि आमचं घर पवित्र झालं. आजचा दिवस सुवर्णाक्षरांनी लिहिण्यासारखा आहे !”

थोड्या वेळाने सत्यवादी घरी पोचला. दुपारची उष्णता वेळ होती. रुक्मिणीने दोघांना थंडवार सरबत दिले.

सत्यवादी रामशर्माला म्हणाला - “एकादी नवी कविता मला ऐकवा. अथवा

आपली इच्छा असेल तर जुन्या कवितांतील काही निवडक कवितांचे वाचन करा. आज कविता ऐकण्याची लागी संधी मिळालीय !”

रामशर्मनि आपल्या काव्यातील एकेक ओळ आपल्या मधुर स्वरात ऐकवायला सुरुवात केली. सत्यवादी तन्मय होऊन काव्याचा आस्वाद घेऊं लागला. घरातील सर्व लोक बैठकीत येऊन बसले. नोकर चाकर मुद्धा आले. थोड्या अड्डेने सर्वांनी कविता ऐकल्या. रुक्मिणीने आपल्या काही नोकरांना भोजनाची तयारी करायला सांगितली.

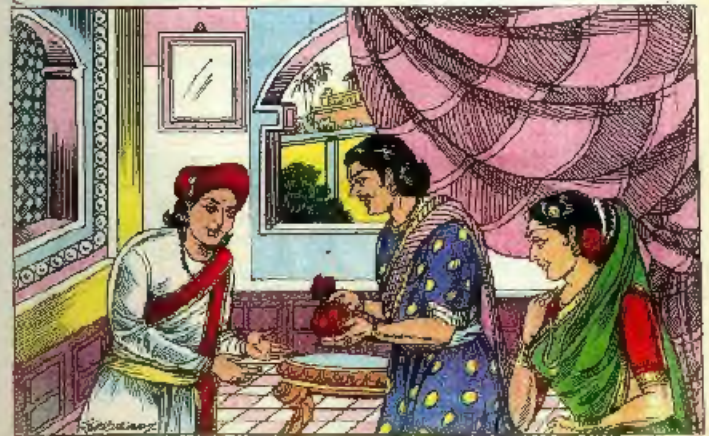
अंधार पडेपर्यंत काव्य-गायन चालू राहिले. कार्यक्रम समाप्त झाल्यावर सर्वजण जेवायला बसले. भोजन चालू असताना रामशर्मा व सत्यवादी यांच्यात काव्यासंबंधी चर्चा होत

राहिनी. सत्यवादीने काव्याबाबत आपल्या काही शंका विचारल्या व रामशर्मनि थोड्या चतुराईने त्यांचे निराकरण केले.

सत्यवादीने रामशर्माला एक हजार एक रुपये दिले आणि म्हणाला - “कविराज, आपल्या काव्याचे मूल्यमापन करणे माझ्या शक्तीबाहेर आहे !”

रुक्मिणी हंसत म्हणाली - “हा पुरस्कार आपल्या काव्य-गायनासाठी मज्जे. त्यामुळेच आज माझे पतिराज बराच वेळ वरपट राहिले म्हणून !”

रामशर्मा रात्री सत्यवादीच्या महालातच राहिला. जोपायला जाताना सत्यवादी म्हणाला - “आपण आता विश्रांति घ्या. उद्या सकाळी सावकाश घरी जा, आपण सकाळी

उठाव, तेव्हा मी बहुतेक बाहेर पडलेलो असेन !”

दुसऱ्या दिवशी रामशर्मा जागा होण्यापूर्वीच सत्यवादी आपल्या कामासाठी बाहेर पडला. सर्वांचा निरोप घेऊन रामशर्मा आपल्या गावी परत आला. खडलेली सर्व हाकिकत त्याने आपल्या बायकोला सांगितली. सत्यवादीची त्याने तोंड भर स्तुति केली.

तेव्हा रामशर्माची बायको म्हणाली - “मला वाटतं सत्यवादीने आपल्याला जी भली मोठी रक्कम दिली त्यामुळे आपल्याला मोठा आनंद झालेला आहे. श्रवणने ग्रामीच्या एक चतुर्याकडून अधिक रक्कम आपणास दिली. बिचाऱ्या गरीब शेतकऱ्याने आपली एक दिवसाची संपूर्ण कमाई आपणास दिली. खरं म्हणजे त्या गरीबाचं आपण सर्वांत जशिक कीतुक केलं पाहिजे.”

जोरजोरात हसत रामशर्मा म्हणाला - “तू पण अगदी मूर्खच ! अग, पूर्वजांनी जी संपत्ति आपल्याला दिली आहे, त्यातून

आपल्या चार पिढ्यांसाठी पीत राहतील. मला पैसांचा मोह मुळीच नाही. माणसाची किंमत त्याने दिलेल्या धनावरून करावची मला सवय नाही. शेतकऱ्याने आपल्या फुरसतीच्या वेळात माझी कविता ऐकली. श्रवण गाडीत असून चातुला होता, आपल्या प्रवासाच्या वेळात त्याने माझ्या कविता ऐकल्या. सत्यवादी एकच असा माणूस होता, जो आपला व्यापार व त्यात मिळणाऱ्या फायद्याची शोष्ट विसरून गेला, आणि माझ्या कविता ऐकल्या, काव्याबाबत चर्चा केली. आपला अमूल्य वेळ माझ्यासाठी खर्च केला. कारण तेवढ्या वेळात त्याने काही हजार रुपये कमावले असतं. काही फायदा होण्याऐवजी त्याचा तोटाच झाला. मी त्या वेळाचे मूल्यमापन करतोय, त्याने दिलेल्या रकमेचं नाही. या दृष्टिकोणातून पाहिलंस तर सत्यवादी सागरा दुसरा कोणी नाही. समजलं?”

कचि-हृदयच काव्य-रसिकाला जाणते हे आता रामशर्माच्या बायकोच्या तऱ्हात आले.

गरीब नवरदेव

दूर देशात एका लहान राज्याचा एक राजा होता. फार काही धनवान नव्हता तो. त्याला गुणवती नावाची एक सुंदर कन्या होती. कन्येचा स्वतःच विवाह करून द्यावा, इतकी आर्थिक सुस्थिरताही त्याच्याजवळ नव्हती; म्हणून त्याने तिच्या स्वयंवराची घोषणा केली. स्वयंवराची अट जशी होती ती, स्वयंवरात भाग घेणाऱ्यांनी आपल्या शक्ती सामर्थ्याप्रमाणे भेटी आणायच्या. त्यापैकी गुणवतीला जो आवडेल, त्याच्याशी ती विवाह करील.

गुणवतीच्या स्वयंवरासाठी आलेल्यांच्यात एक भद्र नावाचा राजपुत्र होता. त्याने आपल्याबरोबर खूपशा मौल्यवान भेटी आणल्या होत्या. त्याच्या पिढ्याचे नाव होते दुर्जय. दुर्जय अत्यंत क्रूर व भत्याचारी प्रकृतीचा होता. आपल्या दुष्टत्वाामुळे त्याने कितलेंक राजांना अस्वस्थ करून ठेवले होते. त्याच्या अत्याचारांनी पिडलेल्या दहा राजांनी

एक बैठक बोलावली व सर्वांनी मिळून त्याच्यावर आक्रमण करण्याचे ठरवले. बैठक संपवून परत जात असताना दुर्जयने त्या बहिर्पैकी पाचांना पकडून कैदेत ठेवले. त्यांच्याकडून त्याने खूपसे धन व सोने वसूल केले व नंतरच त्यांना मुक्त केले.

गुणवतीच्या स्वयंवरासाठी भद्र ज्यावेळी राजद्वारी पोचला, त्याच वेळी वीर नावाचा आणखीही एक राजपुत्र तेथे आला. तो मेका म्हाताऱ्या घोड्यावर बसलेला होता व त्याच्या कवचालांही भोके पडलेली होती. दिसायलाच तो खूप गरीब दिसत होता. ज्या गाव राजांना भडने कैद केले होते, त्यातलाच एक या वीरचा बापही होता. त्यामुळेच वीरची परिस्थिती अशी होऊ झालेली होती.

वीर व त्याचा म्हासारा घोडा पाहून अवहेलनाभरल्या वृष्टीने त्याच्याकडे पहात भद्र व्यंगाने हसला आणि पुढे गेला. त्याला तसाच

वान्दोवात पंचवीस वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट

पुढे जाऊ देवून वीर त्याला ऐकू जाईल अशा आभाजात म्हणाला, "राजांच्या पुढे पुढे नोकरीत घालत असतात नेहमी." त्याच्या या बोलण्याने भद्र खूप खचळला, पण त्याने विचार केला की, पेढा आली की त्याला थांगला घेवा शिकवला येईल.

स्वयंवराचा पहिला भाग होता राजकुमारांच्या बलप्रदर्शनाचा. यासाठी एक आस छा तयार करण्यात आला होता. तो कार्टरस पहाण्यासाठी गुणवती आणि राजा रेवारातील बरेच सदस्य आले होते. जमल्या राजकुमारांचा भद्र नक्षत्रांमध्ये चन्द्र दिसावा तसा अठून दिसत होता. सगळ्या स्पर्धात तो जिकित राहिला. पण वीरही काही

कमी बहादुर नव्हता. द्वन्द्वयुद्धात भद्रने एकूण जितक्या स्पर्धाकांना हरवले, त्यापेक्षा अधिक स्पर्धाकांना वीरने हरवले. परन्तु प्रत्यक्षात भद्र व वीर यांच्यातच द्वन्द्वयुद्ध झाले, तेव्हा वीर हरला. अर्थात् असे घडले त्यात आश्चर्य काहीच नव्हते. भद्रजवळ अनेक घोडे होते. निरनिराळ्या स्पर्धांशी लढताना दरवेळी त्याने नवा घोडा वापरला, पण वीरला एकुलता एक घोडा सर्वच स्पर्धात भाग घेत राहिला अन् थकून गेला होता. शिवाय तो म्हाताराही होता. यामुळेच वीर हरला.

सूर्यास्त झाल्याबरोबर सर्व पाहुणे दरबारात येऊन बसले. एकेक कल्लू सर्वांनी बरोबर आणलेल्या भेटी गुणवतीला दिल्या. भद्रने आणलेल्या भेटीपुढे तर वाकीच्यांच्या भेटींची काहीच मातब्बरी नव्हती. वीर सर्वात शेवटी आला. आपली तलवार फाडून तो भेट म्हणून गुणवतीसमोर ठेवत तो म्हणाला, "मी गरीब आहे. माझ्यापाशी असलेली एकच एक बटुमूल्य वस्तू म्हणजे होय."

व्यंग्यभरल्या स्वरात भद्र भरल्या दरबारात म्हणाला, "या तलवारीचं असं काय महत्त्व आहे? तिचं तुला हलू दिलं नाही, असं तर नाही ना घडलं?"

वीर बुल्लरला, "आपल्या दोघांच्यात खड्गयुद्ध झालं असतं ना, तर कळली असती माझ्या तलवारीची महानता!"

दुसऱ्या दिवशी सर्व पाहुणे राजकुमार

आपापल्या घोड्यांवरून जंगलात शिकारीला गेले. होय, वीरसुद्धा त्या सर्वांबरोबर गेला; पण आपल्या घोड्याला पळायता लावून त्याला त्रास द्यायची वीरची इच्छा नव्हती. भद्र मात्र सर्वांच्या पुढे जात राहिला होता. या सर्वांबरोबर खुद्द गुणवती अन् अन्य राजकुमाराही होते. थोडे पुढे गेल्यावर गुणवतीचा बुत्साह कमी झाला आणि तो परत जायला निघाला. इतक्यात तिचा वीर दिसला.

गुणवतीने वीरला विचारले, "तुम्हाला शिकारीची आवड नाही का?"

वीर म्हणाला, "आवड तर आहे, पण माझा घोडा आहे म्हातारा, आमच्या बंशातल्या लोकांची सेवा करत करत थकून गेला आहे तो. त्याला त्रास द्यायची इच्छा

नाही माझी."

"शेवट घोडा नसल्यामुळे तुम्ही मागे पडला आहात असं वाटतंय. माझा घोडा ध्या तुम्ही, अन् तुमचा मना द्या." गुणवतीने सुचवले.

"वह! आम्हाला घोड्यावर फार प्रेम आहे. माझं, बऱ्याच कालापासून तो आमच्या सेवेत आहे. कुणालाही देणार नाही मी तो." वीर दृढ आवाजात बुल्लरला.

"काल तलवार देताना तोंड म्हात्वाची आहे असं म्हणाला होता न तुम्ही? पण ती द्यायला तयार झालात, मग तुमचं कालचं बोलणं खोटं की आजचं?" असे बोलत राजकुमारीने आपल्या घोड्याला टाच मारली अन् वीरकडे न पहाताच ती भरधाव निघूनही

भेली, वीरला या गोष्टीचे फार वाईट वाटले. रस्त्यात त्याला एक गुराबी दिसला.

गुराब्याला थांबवून वीर म्हणाला, "हे बघ, आसा नू जे काही पहाशील त्याचं सगळं व्यवस्थित वर्णन आपल्या राजकुमारीकडे जाऊन सांग," नंतर वीर घोड्यावरून सुतरला. म्यानातली तलवार ओपसून त्याने घोड्याला मारून टाकले अन् त्या मैलेल्या घोड्याकडे पहात तो म्हणाला, "राजकुमारी गुणवतीसाठी तू स्वतःचा बळी दिलास." नंतर तो तेथून निघून गेला.

या घटनेनंतर एक आठवड्याने वीरला आढळले की, आपल्या घरासमोर एक नातिवस्त घोडा बांधलेला आहे. तो

गुणवतीनेच पाठवला असल्याचे वीरने ओळखले. त्याला यामुळे फार आनंद वाटला.

एक महिना निघून गेला. गुणवतीचा निर्णय जाणून घेण्यासाठी पुन्हा एकदा सर्व राजकुमार तिच्या दरबारात हजर झाले. सर्वांनाच वाटत होते की हजार हिशोबी गुणवती सद्गुणीच निवड करणार. पण तिने सर्वसमक्ष घोषित केले की, वीर हाच माझा पती होईल. गुणवतीच्या निर्णयाचे सर्वांना मोठे आश्चर्य वाटले. भद्र तर फारच नाराज झाला.

"विवाहापूर्वी मी त्याला इंद्रमुखाचं आव्हान देत आहे." भद्र आवेशाने बोलला.

वीर म्हणाला, "आज शिकारीला जाय या, परत आल्यावर आपणापैकी कोणाशीही युद्ध करायला तयार आहे मी."

सर्व पाहुणे शिकारीला गेले. अन् दिवसभर शिकार करत राहिले. संध्याकाळी सर्वजण आपापली शिकार बरोबर घेऊन परतले. भद्र अन् वीर मात्र परत जाणे नाहीत. गुणवती चाबून स्वतःशीच विचार करू लागली की, "कोणा होस जनावरांनी त्यांना झाडून तर नाही टाकले ना?" पण ससे घडले नाही. संध्याकाळ होता होता आपण मारलेली जनावरे घेऊन भद्र परत आला. वीरचा मात्र जखूनही पत्ता नव्हता. बराच वेळ सर्वजण त्याची प्रतीक्षा करत राहिले. शेवटी सर्वजण भोजनासाठी बसले, तेव्हा कुठे वीरही परत आला. पण त्याच्याकडे पहाताच सहज समजू

पेत होते की त्याने एकाही प्राण्याची शिकार केलेली नाही.

"बराच वेळ लावलास परत यायला? मला तर वाटलं होतं की तू अनेक जनावरां बरोबर घेऊन येशील, दाखव तर खरं, काय शिकार मारलीस तौ!" भद्रने विचारले.

"मी जास्त जनावरांची शिकार केली नाही. शिकार मिळणं न मिळणं ही दैवाधीन गोष्ट आहे." वीर उत्तरला.

पण भद्र जोर देत म्हणाला, "पण काय शिकार केलीस, ती दाखव तर खरी!"

"खे" म्हणत वीरने दुशाच्यात लपेटलेले एक मानवी शीर बाहेर काढले अन् ते भद्रच्या पायाशी फेकले. ते दुर्जयचे मस्तक होते! भद्रच्या पित्याचे!

हे दृश्य पाहून सर्वजण अवाक् झाले, डोळे फाटफाटून पहातच राहिले. पण जेव्हा ते मानावर आले, तेव्हा त्यांच्या आनन्दाला सीमाच बुरत्या नाहीत. कित्येकांना दुर्जयने हीनवीन करून टाकले होते. सर्वांच्या डोक्यात तो सलत होता. इतक्या मोठ्या काळानंतर

वीरने त्याचा बन्ध केला होता, त्यामुळे तेथे हजार असलेले सर्व राजकुमार इतकी मोठी शिकार केल्याबद्दल त्याची वाहवा करू लागले. त्यांच्याबद्दल त्यांच्या मनात आदर अत्यंत झाला.

आता भद्र मात्र एकदम थंड पडला! आपल्या पित्याच्या बळावरच तर तो आपली लायकी दाखवत राहिला होता. इतक्या शूर वीराला मारणाऱ्या पराक्रमी वीरला पाहून तो भयभीत झाला. त्यामुळे आता त्याला दंडयुद्धाचे आव्हान देण्याचे साहस त्याच्यात बुरले नाही. पित्याचा वध करणाऱ्याचा सूड घ्यायचाही प्रयत्न त्याने केला नाही.

यानंतर वीर व गुणवती यांचा विवाह झाला. स्वयंवराला आलेल्या सर्वांनी या समारंभात भाग घेतला. भद्र आपला किल्ला सोडून काही मोजक्या सोकना बरोबर घेऊन पळून गेला. वीरने तो किल्ला आपल्या ताब्यात घेतला. आपल्या शेजारील राजांशी त्याने मैत्रीचे संबंध स्थापित केले व पत्नीसह आपल्या राज्याने शासन व्यवस्थितपणे चालवू लागला.

